

Rapport 2005:52 R

Officersutbildning i Sverige

Utvärdering av programutbildningar och
kvalitetsarbete vid Försvarshögskolan och
Försvarsmaktens skolor

Ett regeringsuppdrag

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Officersutbildning i Sverige

Utvärdering av programutbildningar och kvalitetsarbete vid
Försvårshögskolan och Försvårsmaktens skolor. Ett regeringsuppdrag

Utgiven av Högskoleverket 2005

Högskoleverkets rapportserie 2005:52 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, utvärderingsavdelningen, **Jana Hejzlar**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Högskoleverkets vaktmästeri, Stockholm, december 2005

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förklaringar	5
Uppdraget och Höskoleverkets ställningstaganden	7
Uppläggnig	11
BEDÖMARGRUPPENS RAPPORT	15
Missiv	17
Förutsättningar för bedömargruppens granskning	19
Officersutbildning i Sverige	19
Försvarshögskolan	20
Försvarsmakten	22
Högskolemässighet	25
Beprövad erfarenhet	29
Högskolemässighet vid Försvarshögskolan	31
Högskolemässighet inom Försvarsmakten	39
Kvalitetsarbete vid Försvarshögskolan och dess kvalitetssäkrande roll	49
Kvalitetsarbete inom Försvarsmakten och dess skolor	53
Yrkesrelevans	57
Bedömargruppens reflektioner	61
Nordisk jämförelse	63

Förklaringar

Lista över i rapporten förekommande förkortningar

Förkortning	Fulltext
AG	Arbetsgrupp
ChP	Chefsprogrammet
ECTS	European Credits (1 svensk högskolepoäng motsvarar 1,5 ECTS)
FHS	Försvarshögskolan
FM	Försvarsmakten
FOI	Totalförsvarets forskningsinstitut
FoUN	Forsknings- och utbildningsnämnden (vid FHS)
FP	Fackprogrammet
HF	Högskoleförordningen
HL	Högskolelagen
HMK	Hans Majestät Konungen
ILM	Institutionen för ledarskap och management (vid FHS)
ISS	Institutionen för säkerhet och strategi (vid FHS)
KVI	Krigsvetenskapliga institutionen (vid FHS)
LSS	Luftstridsskolan
MHS H	Militärhögskolan, Halmstad
MHS K	Militärhögskolan, Karlberg
MSS	Markstridsskolan
MTI	Militärtekniska institutionen (vid FHS)
RoP	Reservofficersprogrammet
SP	Stabsprogrammet
SSS	Sjöstridsskolan
TAP	Taktiska programmet
VHL	Verksamhetsledningssystem
YOP	Yrkesofficersprogrammet
ÖB	Överbefälhavaren

Militära grader och befälsnivåer

Nivå	Grad i armén, flygvapnet och amfibiekåren	Grad i flottan
ÖB, HMK	General	Amiral
G	Generallöjtnant	Viceamiral
G	Generalmajor	Konteramiral
I	Brigadgeneral	Flottiljamiral
2	Överste	Kommendör
3	Överstelöjtnant	Kommendörkapten
4	Major	Örlogskapten
5	Kapten	Kapten
6	Löjtnant	Löjtnant
6	Fänrik	Fänrik

De studerande inom grundläggande officersutbildning benämns kadetter.

Uppdraget och Högskoleverkets ställningstaganden

Uppdraget

Högskoleverket fick i december 2004 i uppdrag av regeringen att göra en granskning av utbildningsverksamhet vid Förvarshögskolan och inom Förvarsmakten på tre punkter:

- Kvaliteten på officersutbildningen inom Förvarsmakten och vid Förvarshögskolan.
- Utbildningsanordnarnas kvalitetsarbete.
- Förslag till åtgärder som följer av de två ovanstående punkterna.

Dessutom skulle utredningen belysa officersutbildningens yrkesrelevans.

Högskoleverkets ställningstaganden

Bedömargruppens slutsatser

Bedömargruppen har på ett engagerat och professionellt sätt genomfört uppgiften att granska kvalitet och kvalitetsarbete vid Förvarshögskolan och Förvarsmaktens skolor. Gruppen har även på ett förtjänstfullt sätt tagit sig an uppgiften att granska yrkesrelevansen i officersutbildningen.

- Vad gäller kvaliteten på officersutbildningen anser bedömargruppen i föreliggande rapport att den högre officersutbildningen som bedrivs vid Förvarshögskolan är högskolemässig och håller hög kvalitet. Kurserna på Stabsprogrammet ligger, efter tillägg av ett examensarbete, på kandidatnivå, och kurserna på Chefsprogrammet ligger redan på magisternivå. Bedömargruppen konstaterar vidare att förslaget till nytt Yrkesofficersprogram går i motsatt riktning, med mindre högskolemässighet jämfört med tidigare uppläggning. Om förslaget till nytt Yrkesofficersprogram ändå skulle genomföras, vilket bedömargruppen avråder ifrån även med hänsyn till den militära yrkesrelevansen, skapar det ett långsiktigt problem även för högskolemässigheten på Stabs- och Chefsprogrammen, eftersom den akademiska basen kommer att saknas.
- I uppdraget ingick att granska kvalitetsarbetet vid Förvarshögskolan och Förvarsmaktens skolor. Bedömargruppen anser i sin rapport att kvalitetsarbetet vid Förvarshögskolan i huvudsak är gott, men reser frågetecken inför hur Förvarshögskolan skall hantera sitt programansvar för hela officersutbildningen från 1 januari 2006. Kvalitetsarbetet vid de granskade skolorna inom Förvarsmakten bedöms också vara gott.
- När det gäller uppgiften att föreslå åtgärder grundade på ovanstående bedömningar finns det anledning att dela upp dessa med avseende på bedömargruppens respektive Högskoleverkets kompetensområden. I fråga om

konkreta åtgärder för att förbättra officersutbildningen, öka dess högskolemässighet eller yrkesrelevans, hänvisar därför Högskoleverket till bedörmargruppens rapport, och särskilt till det avslutande avsnittet ”Bedörmargruppens reflektioner”.

Att meritvärdera officersutbildningen i förhållande till civil högskoleutbildning innebär att pröva utbildningens högskolemässighet utan att det formellt är fråga om en examensrättsprövning. All högskoleutbildning skall enligt högskolelagen (1992:1434) vila på vetenskaplig (eller konstnärlig) grund och beprövad erfarenhet. Det betyder att vid en prövning av utbildningens högskolemässighet skall samma kvalitetsaspekter och kriterier användas som vid en examensrättsprövning, det vill säga exempelvis ekonomi, infrastruktur, lärarkompetens, lärarnas utrymme för forskning och kompetensutveckling inom ramen för anställningen, handledningskapacitet. Vidare handlar det om utbildningens struktur, innehåll, ämnesbredd och ämnesdjup samt yrkesrelevans. Alla dessa aspekter prövas oberoende av om utbildningen skall leda till högskole- eller doktorsexamen, även om kraven är olika ställda beroende på examensnivå.

Högskoleverket har uppfattat att Försvarsdepartementet, Försvarshögskolan och Försvarsmakten även önskar få ett underlag för att frågan om akademisering av officersutbildningen skall kunna få en fortsatt behandling. Detta är förståeligt, inte minst med tanke på hur många utredningar som sedan 1990-talets början har arbetat med frågan. Högskoleverket genomförde redan 1998 en utvärdering av Stabs- och Chefsprogrammen vid Försvarshögskolan. De rekommendationer som den dåvarande bedörmargruppen framförde har Försvarshögskolan följt. Tack vare de resurser som tillförts Försvarshögskolan för att stärka den vetenskapliga grunden, har en målmedveten rekrytering av civil akademisk kompetens kunnat göras i flertalet ämnen. En stark forskningsmiljö har därvid byggts upp, något som även kommit den högre officersutbildningen tillgodo.

För att Försvarshögskolan skall kunna erhålla examensrätt, och officersutbildningen kunna likställas med civil högskoleutbildning, krävs, förutom att högskolemässigheten har uppnåtts, att ett flertal juridiska och institutionella hinder undanröjs. Dessa formella hinder har länge varit kända. Högskoleverket kan här bara peka på de mest grundläggande svårigheterna, som bara kan lösas med politiska beslut.

Formella hinder

Trots att Stabs- och Chefsprogrammen bedöms vara högskolemässiga kan inte Försvarshögskolan erhålla tillstånd att utfärda kandidat- och magisterexamina eftersom det inte är förenligt med nu gällande regelverk. Försvarshögskolan är inte en högskola som omfattas av högskolelagen och inte heller en enskild utbildningsanordnare där lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina är tillämplig.

För att kunna gå vidare i frågan om en akademisering av utbildningarna måste därför riksdagen besluta om Förvarshögskolan skall bli en högskola som omfattas av högskolelagen eller om den skall ingå som del av en sådan högskola. Skolreformutredningen har i sitt betänkande *Ett reformerat skolsystem för Förvarsmakten* (SOU 2003:43) övervägt flera olika alternativ om vilken organisationsform som skulle vara möjlig för Förvarshögskolan (se bilaga 4 i betänkandet). Utredningen har därefter funnit att två alternativ är att föredra då det gäller måluppfyllelse, genomförbarhet och utvecklingsmöjligheter, nämligen *sektorshögskola med anslagsfinansiering* och *del av civil högskola med uppdragsfinansiering*.

Förvarshögskolan är idag närmast helt uppdragsfinansierad, och Förvarsmakten har ett stort inflytande över utbildningarna. De som utbildas vid Förvarshögskolan är anställda av Förvarsmakten och får lön under utbildningstiden. De som skall genomgå den högre officersutbildningen avses även i framtiden vara anställda med lön från Förvarsmakten.

Högskoleverket konstaterar i likhet med Skolreformutredningen att läget är komplicerat. Universitetens och högskolornas verksamhet bygger på anslagsfinansiering och lagstiftaren ger dem stor frihet att, utifrån de ramar som finns i högskoleförfattningarna, själva utforma sin verksamhet, det vill säga grundläggande högskoleutbildning, forskarutbildning, forskning och samverka med det omgivande samhället. Uppdragsutbildning i högskolan är däremot en verksamhet som endast får bedrivas vid sidan av högskolornas huvudsakliga verksamhet.

Förvarshögskolan som särskild inrättning

För att inordna utbildningen vid Förvarshögskolan – som idag bygger på olika aktörers uppdrag och inflytande över utbildningen, men i synnerhet Förvarsmaktens – i högskolesystemet kan Skolreformutredningens alternativa förslag om Förvarshögskolan som del av en civil högskola under Utbildnings- och kulturdepartementet vara en framkomlig väg (se utredningens s. 102 och alternativet kallat FHSc i bilaga 4). Förslaget innebär *antingen* att utbildningen vid Förvarshögskolan bedrivs som vanlig uppdragsutbildning inom högskolan (under förutsättning att regeringen medger undantag från förordningen 2002:760 om uppdragsutbildning vid universitet och högskolor) *eller* att Förvarshögskolan blir en så kallad *särskild inrättning* inom den civila högskolan. En sådan inrättning är en del av högskolan, men har en egen instruktion där regeringen föreskriver sammansättning och befogenheter för inrättningens styrelse och anger uppgifter för inrättningen. Uppgiften blir då bland annat att bedriva utbildningar på uppdrag av Förvarsmakten. Den civila högskolan har redan kandidat- och magisterexamensrättigheter, men skulle härvid behöva inrätta ett nytt huvudämne – krigsvetenskap. Exempel på sådan särskild inrättning är Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) vid Stockholms universitet. Om Förvarshögskolan ämnar bedriva egen forskarutbildning, måste det vara ett universitet som man blir en del av.

Vid ett genomförande av något av ovanstående alternativ behöver inte Försvarshögskolan anpassa sina antagningsregler till vad som gäller för den övriga högskoleutbildningen. Deltagarna i utbildningen kan vara anställda inom Försvarsmakten.

Försvarshögskolan som sektorshögskola

Om ett politiskt beslut skulle innebära att Försvarshögskolan blir en sektors-högskola under Försvarsdepartementet kommer Försvarshögskolan att omfattas av högskolelagen. Högskoleverket bedömer, i likhet med Skolreformutredningen, det som uteslutet att Försvarshögskolan som sådan högskola skulle kunna bedriva huvuddelen av sin utbildning som uppdragsutbildning åt en enda målgrupp. Försvarshögskolan måste istället bedriva sin verksamhet under samma förutsättningar som andra universitet och högskolor (jämför Skolreformutredningens förslag om sektorshögskola med anslagsfinansiering, s. 101). Detta innebär bland annat att reglerna i högskolelagen om högskolornas verksamhet, organisation, lärare och studenter måste följas.

I fråga om antagning och urval till officersutbildningarna konstaterar Högskoleverket vidare att det sätt varpå de studerande antas idag inte är förenligt med högskolesystemet, och måste förändras om Försvarshögskolan skall kunna inordnas i detta system. Enligt 7 kap. 12 § högskoleförordningen skall urval till högskoleutbildning som vänder sig till nybörjare ske genom betyg och resultat från högskoleprovet i kombination med arbetslivserfarenhet. Undantag från detta kan enligt 7 kap. 15 § göras i fråga om utbildningar som förbereder för yrkesområden som ställer krav på vissa personliga egenskaper eller särskild kompetens, då särskilda lämplighetsprov får användas. Officersutbildningen kan antas vara en sådan utbildning. Emellertid är det Högskoleverket som meddelar tillstånd för högskolan att använda proven och om de villkor som skall gälla för användningen. Om sådana prov skall användas måste de vara generella och antagningsförfarandet transparent.

I officersutbildningen finns inslag av praktik på förband, där kadetterna bedriver övningsverksamhet med värnpliktiga. Denna verksamhet kräver hög säkerhet och tydliga ansvarsförhållanden. Hur praktikverksamheten skulle kunna inordnas i högskolan är en fråga som måste utredas särskilt, då det i nuläget inte finns någon tillämplig förordning härför.

Slutsats

Högskoleverket konstaterar således att de formella hindren för en akademisering av officersutbildningen är flera, och kräver politiska beslut för att övervinnas. Den så kallade akademiseringsprocessen av officersutbildningen har sedan verkets förra utvärdering 1998 tagit ett stort steg framåt – med Försvarshögskolans höjda kvalitet och ökade högskolemässighet – men samtidigt två steg tillbaka – med förslaget till nytt Yrkesofficersprogram som riskerar att undergräva grunden för de högre officersprogrammets kvalitet.

Uppläggnig

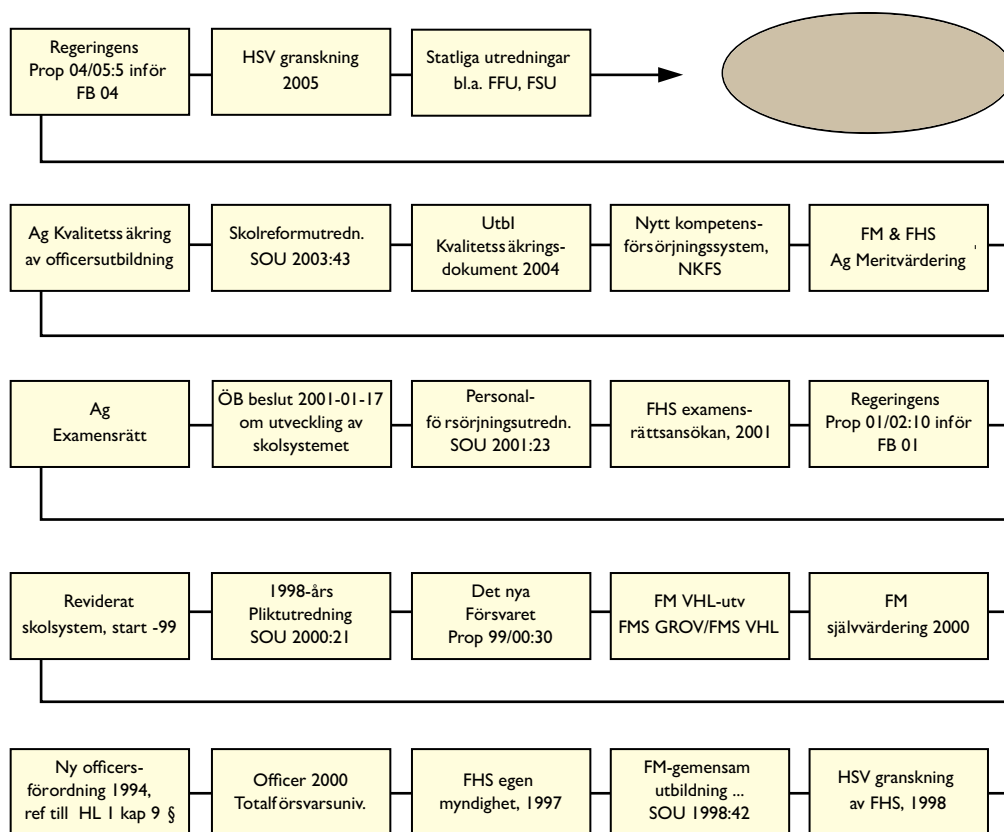
Historik

Området som populärt kommit att kallas "akademisering av officersutbildningen" har sedan 1990-talets början avsatt en betydande mängd studier och utredningar. Som kommer att framgå i det följande, är termen "akademisering" olycklig och har kanske till och med bidragit till de låsningar som fått processen att försenas eller avstanna. Nedan finns en skiss över denna process och dess slingriga väg.

Anledningarna till att frågan kommit upp är flera, och kan sökas både inom och utom Försvarsmakten. Förändringar i omvärlden har inneburit en ändrad och mer diffus hotbild, som kräver större förmåga hos officerarna att göra egna analyser och värderingar. Ett ökat deltagande från svensk sida i internationella operationer kräver inte bara aktuell kunskap i strategiska och tekniska frågor utan också kulturell och språklig kompetens för samverkan med utländska kolleger och utländsk civilbefolkning. Ett inlemmande av officersutbildningen i den högre utbildningsstrukturen är en självklarhet i ett flertal europeiska länder, däribland Finland och Norge.

Internt inom Försvarsmakten har också gradvis vuxit fram en medvetenhet om värdet i sig att officerare får en breddad, eller snarare fördjupad, utbildning. I Sverige har officersutbildningen av tradition haft en mycket teknisk och färdighetsinriktad karaktär, och först på det nuvarande Chefsprogrammet och dess tidigare motsvarigheter har ett mer teoretiskt synsätt successivt införts. Den svenska modellen med ett enbefälssystem kräver dessutom en officersutbildning som skall tillgodose behovet både av generella och specifika kompetenser.

De stora omstruktureringar som Försvarsmakten genomgått under den senaste tioårsperioden har också visat på behovet av en mer generell och flexibel officersutbildning. I en situation där officersyrket inte i samma utsträckning som tidigare är ett livsval, blir det också nödvändigt att mäta värdet av militär utbildning på ett sätt som är jämförbart med civil utbildning.

Bedömargrupp

Högskoleverket anlitar alltid, för de utvärderingar av högre utbildning och examensrättsprövningar som görs, en extern bedömargrupp tillsatt efter förslag från lärosätena. I det aktuella fallet inkom namnförslag från uppdragsgivaren, Forsvarsdepartementet, och från Forsvarshögskolan. Projektledningen identifierade sex olika funktioner som bedömargruppens medlemmar skulle fylla med hänsyn till uppdragets olika delar. Det var viktigt att få en jämn balans mellan militära och civila, svenska och utländska bedömare, att få erfarenheter från ”akademisering” av andra yrkesutbildningar, samt att beakta könsaspekten. I gruppen har nu ingått sex personer som besitter de kompetenser som uppdraget kräver. Det innebär att gruppen består av både civila och militära bedömare, varav hälften är personer som föreslagits av Forsvarsdepartementet eller Forsvarshögskolan. Projektledningen har bestått av Jana Hejzlar och Anton Ridderstad, Högskoleverket. Från den juridiska avdelningen på Högskoleverket har Barbro Molander bistått projektledningen.

Lärosätesbesök

Högskoleverket tillämpar i sin modell för bedömning också besök på de aktuella lärosätena, då bedömargruppen träffar ledning, lärare, i förekommande fall studenter och andra kategorier i separata grupper. Bedömargruppen har, efter ett första möte i Stockholm i juni, avlagt två besök på Forsvarshögskolan,

i september och oktober, samt ett besök på Militärhögskolan Karlberg i september, då man även mötte ledning och representanter för Militärhögskolan Halmstad. Dessutom har bedömarna och projektledningen i mindre grupper besökt de tre stridsskolorna (Markstridsskolan i Skövde, Sjöstridsskolan i Karlskrona och Luftstridsskolan i Uppsala) samt träffat Utbildningsinspektören (från Högkvarteret) och Försvarshögskolans styrelseordförande. Projektledningen har besökt finska Försvarshögskolan och Försvarsministeriet, samt haft kontakt med de utvärderande systerorganisationerna, FINHEEC i Finland och NOKUT i Norge, vilka båda nyligen haft liknande uppdrag.

BEDÖMARGRUPPENS RAPPORT

Missiv

Till Högskoleverket

2005-12-06

Reg.nr. 12-4807-04

Regeringsuppdrag angående kvalitet och kvalitetsarbete vid Försvarsmaktens och Försvarshögskolans officersutbildningar

Högskoleverket genomförde år 2005 en utvärdering på regeringens uppdrag enligt ovanstående. För utvärderingen utsågs en extern bedömargrupp bestående av:

Professor Gunhild Beckman

Professor Kalevi Ruhala

Fil dr Kerstin Keen

Brigadgeneral Geir Kjøsnes

Överste Urban Hansson

Överstelöjtnant Mika Kerttunen

Vi grundar vår bedömning på den information och de intryck vi fått från utbildningsanordnarnas inlämnade material med bilagor samt på de besök vi gjort vid Försvarshögskolan och Försvarsmaktens skolor där vi samtalat med företrädare för ledning eller motsvarande, institutionsledning, lärare, doktorander och studenter. Härmed överlämnas vår rapport till Högskoleverket.

Förutsättningar för bedömargruppens granskning

Som ovan nämnts, har bedömargruppen haft att utgå ifrån olika organisatoriska förutsättningar vid genomförandet av de olika teman som granskningen innefattar. Granskningen av det kommande Yrkesofficersprogrammet (YOP) utgår ifrån arbetsmaterial och ifrån en framtida, ännu ej genomförd struktur. Granskningen av kvalitetsarbetet vid Förvarshögskolan och inom Förvarsmakten bygger på befintliga, om än i vissa fall mycket nya, dokument kompletterade med intervjuer. Granskningen av yrkesrelevansen har sina egna problemställningar som vi återkommer till. I detta avsnitt skall huvudsakligen behandlas *dels* den gällande organisationen av de berörda skolorna och befintliga utbildningarna, *dels* planerna för det nya YOP.

Officersutbildning i Sverige

1999 trädde ett nytt utbildningssystem för officerare i kraft. Detta system, som för de högre nivåerna fortfarande är giltigt, innebär en 2+1+1+2 (års) - konstruktion, som, efter fullgjord värnplikt som befälselev, inleddes med ett tvåårigt yrkesofficersprogram. För att få ett ökat generellt inslag i utbildningen var den inledande delen gemensam för de tre försvarsgrenarna och förlagd till militärhögskola. Detta ansågs emellertid leda till att de utexaminerade officerarna inte fick samma kompetensspecifika kunskaper och färdigheter som tidigare. Ett antal fackskolor och förband fick därför själva anordna kompletterande kurser för att officerarna skulle kunna tjänstgöra som avsett. Ingen antagning till programmet har skett under 2004 och 2005. Av de studenter som utexaminerades våren 2005 har bara en dryg tredjedel (knappt 200 stycken) fått tjänst inom Förvarsmakten, på grund av de stora nedskärningarna.

Militärhögskolorna svarade vidare för delar av det ettåriga taktiska programmet (TAP), som normalt innebar befördran från löjtnant till kapten. De sista studenterna från detta program utexaminerades våren 2005. Bedömargruppen har inte funnit anledning att ta med detta program i granskningen.

Det förutvarande tvååriga yrkesofficersprogrammet avses bli ersatt av ett nytt treårigt YOP, som beskrivs och kommenteras i detalj under avsnittet Högskolemässighet. Det tidigare ettåriga taktiska programmet ersätts av fristående kurser. Bedömargruppen har inte tagit del av planerna för dessa kurser.

De därpå följande utbildningsstegen är Stabsprogrammet (SP) och Chefsprogrammet (ChP), det senare med tre inriktningar. Samtliga ges av Förvarshögskolan (FHS), och beskrivs närmare nedan under det stycke som behandlar FHS.

All antagning till de olika officersprogrammen sker med nomineringsförfarande på de förband där (för YOP) de sökande fullgjort sin värnplikt eller (för högre program) de sökande tjänstgör. Även om det formellt är den enskilde som söker, har förbanden ett avgörande inflytande över vilka som skall antas. För antagning till SP och ChP ansvarar FHS, och det kommer även att gälla det planerade nya YOP. Efter genomgången program erhålls normalt befordran till närmast högre grad, vilket inte gäller ChP, där officeren dessutom måste ha ett års tjänstgöring med goda vitsord för att bli befordrad.

Försvårshögskolan

Denna rapport tillåter sig att vara tämligen kortfattad vad gäller FHS organisation, då denna utförligt belysts i utredningen *Försvårshögskolan. En översyn* (SOU 2004:58).

FHS skapades 1997 genom en sammanslagning mellan Militärhögskolan och den dåvarande Försvårshögskolan. Tanken bakom namnet var att stärka totalförsvårstanken (*Försvårshögskolan – en översyn*, s. 51). Vid denna skola, som är en myndighet direkt underställd Försvårdepartementet, bedrivs sedan dess militär utbildning på Stabs- och Chefsprogrammen samt på det numera nedlagda Fackprogrammet. Dessutom bedrivs civil utbildning på bland annat program i statsvetenskap med inriktning på krishantering och internationell samverkan, historia med inriktning på militärhistoria samt kris- och konfliktkommunikation, samt en idag omfattande forskning inom krigsvetenskap, krishantering, säkerhetspolitik, folkrätt, terrorism, strategi, ledarskap, pedagogik, ledningsvetenskap och militärteknik. Hösten 2005 är 19 professorer verksamma vid FHS. De akademiska kurserna ges i samverkan med Uppsala, Stockholms och Linköpings universitet samt Kungliga tekniska högskolan (KTH).

FHS leds av en styrelse, som fastställer verksamhetens inriktning och mål. Den operativa ledningen sköts av en rektor, som tillsätts av regeringen. Vid sin sida har rektor en (militär) vice rektor, som tillsätts av rektor, och en (civil) prorektor, som väljs av styrelsen. Dessutom finns ett ledningskansli som fungerar som beredningsorgan. Forsknings- och utbildningsnämnden (FoUN) motsvarar fakultetsnämnd vid universitet och fastställer bland annat utbildnings- och kursplaner.

Vid FHS finns fyra institutioner:

- *Krigsvetenskapliga institutionen (KVI)* är den största institutionen, med (2004) 90 anställda, varav 29 civila. Institutionen har ansvar för forskning och utbildning inom krigsvetenskap, ledningsvetenskap och (militär) logistik samt programansvar för Stabs- och Chefsprogrammen, och bedriver också forskning inom det krigsvetenskapliga området.
- *Institutionen för militärteknik (MTI)* har 25 anställda, varav 10 civila, och har ansvar för forskning och utbildning i militärteknik, men ger även

kurser i teknik/taktik/operationer och matematik. MTI är värdinstitution för Centrum för militärteknik vid KTH och FHS.

- *Institutionen för ledarskap och management (ILM)* har 54 anställda, varav 41 civila, och har ansvar för forskning och utbildning inom ledarskap och pedagogik. Dessutom bedrivs forskning och utbildning inom psykologi, sociologi, språk och genusvetenskap, samt utbildning inom management.
- *Institutionen för säkerhet och strategi (ISS)* har 65 anställda, varav 52 civila, och har ansvar för forskning och utbildning inom krigsvetenskap med inriktning på militärstrategi, säkerhetspolitik, strategi, statsvetenskap med inriktning på krishantering och internationell samverkan, folkrätt, kris- och konfliktkommunikation och militärhistoria. Tre centra och ett institut bedriver forskning och uppdragsutbildning inom området krishantering, civil beredskap och folkrätt.

Stabsprogrammet (SP), som normalt innebär befordran från kapten till major/örlogskapten, är ettårigt och gavs senast av FHS 2004–2005 då 178 studerande utexaminerades. Utbildningen, som i huvudsak är teoretisk, omfattade krigsvetenskap, ledarskap, militärteknik och strategi/statsvetenskap. Ett försök med större försvarsgrensintegrering gjordes under 2004–2005.

Chefsprogrammet (ChP) innebär normalt befordran från major/örlogskapten till överstelöjtnant/kommendörkapten, är den enda militära programutbildning som för närvarande bedrivs vid FHS (kursen 2004–2006 respektive 2005–2007 T). Programmet har tre inriktningar: huvudprogrammet om 80 poäng, den tekniska inriktningen om 100 poäng och den så kallade specialistinriktningen om 50 poäng. Cirka 85 studerande studerar på huvudprogrammet och 12 studerande påbörjade hösten 2005 programmet med teknisk inriktning. Ungefär en tiondel av de studerande genomför det andra året vid utländska läroanstalter, liksom ett antal utländska studerande går sin utbildning vid FHS. Utbildningens tyngdpunkt ligger på fördjupning inom områdena krigsvetenskap; militära operationer och militärteori, ledarskap under påfrestande förhållanden, statsvetenskap respektive militärteknik. Dessutom fästs stor vikt vid chefs- och individutveckling.

FHS bedriver också uppdragsutbildning för andra myndigheter, som exempelvis Krisberedskapsmyndigheten (statsvetenskap med inriktning på krishantering och internationell samverkan, A- till D-nivå, i samverkan med Uppsala universitet) och Regeringskansliet (statsvetenskap respektive folkrätt). I samarbete med Stockholms universitet bedriver FHS också utbildning i historia med militärhistorisk inriktning, från A- till D-nivå. På dessa utbildningar blandas civila och militära studenter. Uppdragsutbildning inom militärteknik förekommer regelmässigt.

Forskningen vid FHS är omfattande inom en rad militära och civila områden. De största finansiärerna är Försvarsmakten, Försvarets materielverk, Försvarsdepartementet och Krisberedskapsmyndigheten. Det ingår dock inte i uppdraget för denna utredning att granska forskningen. Däremot utgör fors-

karnas medverkan i undervisningen en av bedömningsgrunderna för utbildningarnas högskolemässighet.

Försvarmakten

Försvarmakten är sedan 1994 en enda myndighet, vars centrala ledning utgörs av Hökvarteret (HKV). Liksom FHS lyder Försvarmakten under Försvarsdepartementet. Ansvarig för all utbildning inom Försvarmakten är Utbildningsinspektören, men flertalet av de militära skolorna lyder under respektive försvarsgrensinspektör. Vad beträffar Försvarmakten behandlar denna rapport endast den officersutbildning som sker inom ramen för program, och som bedrivs vid ett antal skolor enligt nedan.

Militärhögskolorna

Som ovan nämnts hade militärhögskolorna i de tidigare YOP/TAP ett stort ansvar. Deras roll i förslaget till ny YOP är betydligt mindre (se nedan under Högskolemässighet). När denna rapport skrivs, hösten 2005, bedrivs endast begränsad utbildningsverksamhet vid de båda återstående militärhögskolorna Halmstad (MHS H) och Karlberg (MHS K). I gengäld ägnas mycken tid åt kompetensinventering och -utveckling, vilket är nödvändigt med tanke på att, som en följd av försvarets omstrukturering, en stor del av personalen är nyanställd.

Stridsskolorna

Försvarmakten har tre stridsskolor, en för vardera mark-, luft- och sjöstridsarenan. Som framgår mer i detalj i det följande avses det nya YOP till stor del bedrivas vid dessa skolor, beroende på vald försvarsgren. Deras bakgrund är skiftande. Markstridsskolan (MSS) i Skövde, med detachment i Kvarn, är en direkt arvtagare till Infanteriets skjutskola från 1961. Luftstridsskolan (LSS) i Uppsala är före detta Flygvapnets kadettskola, grundad 1944, och Sjöstridsskolan (SSS) i Karlskrona är organiserad 2005, även om den bygger på de tidigare örlogsskolorna och Amfibiestridsskolan.

Markstridsskolan (MSS)

MSS har normalt cirka 200 anställda, varav cirka 30 civila. Av officerarna är ungefär en tredjedel fast placerade på skolan, och de övriga har kommanderingar på ett till tre år. Förutom officersutbildning (YOP och RoP, tidigare FP och TAP), bedrivs systemutveckling (av förband, materiel och reglemente) och träning av förband på olika nivå. De avancerade utbildningssystemen ger, med stöd av bland annat simulatorer, en ökad realism och effektivitet vid träningen. Att praktisera och utveckla metoder inom områdena träning, ledning och stridsteknik ingår i själva träningsprocessen, och sker i samband med den materielutveckling som bedrivs vid skolan. MSS har vidare en besättningsutbildningsanläggning som tränar personal i stridsvagnar, en ledningsträningss-

anläggning som tränar chefer och deras staber på kompani-, bataljons- och brigadnivå, samt en stridsträningsanläggning som ger stridsutbildning i kompani/skvadron mot en realistisk fiende. Stridsträningsanläggningen är mobil (i form av en trailer) och åker till respektive förband som skall övas. Utvecklingsavdelningen, som till hälften befinner sig i Skövde, arbetar främst med stridsfordonsutveckling. Dessutom finns utveckling av ledningssystem för bataljon i Skövde samt utveckling av varnare och motverkanssystem.

Vid detachementet i Kvarn i västra Östergötland bedrivs övningar i markstrid och stridsledning, i synnerhet strid i bebyggelse med mekaniserade förband, förbandsutbildning med skarp ammunition, strid med mekaniserade förband i småbruten och betäckt terräng, samt utbildning av officerare för nivå 6 för pansar-, jägar- och mekaniserade förband.

Ett mindre bibliotek finns i Skövde, och bibliotek är även under uppbyggnad i Kvarn. Samarbete sker med Högskolan i Skövde och Linköpings universitet, bland annat vad gäller utbildning i högskolepedagogik för lärare.

Luftstridsskolan (LSS)

Luftstridsskolan är förutom en kombinerad funktions- och arenaskola även ett utbildningsförband. LSS har en personalram på 317 yrkesofficerare och 101 civila befattningar. I denna ram ingår inte Flygskolan eftersom den inte kommer att inordnas i LSS förrän 1 januari 2006.

LSS består av ett flertal enheter lokaliserade på fem platser i landet. Yrkesofficersprogrammet genomförs vid StriLS och Flygskolan. I Uppsala finns chefen för LSS med förbandsledning, stabsenhet, personalenhet och HS-enhet. I förbandsledningen finns en särskild skolsamordnare.

Till sitt förfogande har ledningen en utbildningsenhet (Uppsala och Söderhamn), en utvecklingsenhet (Uppsala, Linköping och Såtenäs) en flygplatsenhet (Uppsala) samt en ledningssystemenhet (i Bålsta). I Uppsala finns dessutom Stridslednings- och luftbevakningsskolan (StriLS) samt Flygbefälsskolan (FBS).

LSS har en väl utbyggd utvecklingsorganisation som ansvarar för stridsteknisk, teknisk, samt taktisk metodutveckling av luftstridskrafterna. Man arbetar i nära samarbete med industri och forskningsenheter inom landet men också med internationella partners.

Inom garnisonen i Uppsala pågår en översyn av lokaliteterna för att optimera utnyttjandet av lokalerna i utbildningsverksamheten.

LSS har idag inget eget bibliotek utan söker samarbete med Uppsala universitet och Försvarshögskolan.

Sjöstridsskolan (SSS)

SSS är en kombinerad funktions- och arenaskola inom Försvarsmakten, organiserad sedan 1 september 2005. SSS är belägen i Karlskrona med en liten amfibieenhet i Berga. SSS har sina rötter i Örlogsskolorna Berga/Karlskrona och Amfibiestridsskolan på Rindö. Karlskrona har mycket lång tradition som

utbildningsort för marinen, och SSS ligger i anslutning till två marina flottiljer, en marinbas och Kockums varv. Renovering av lokalerna för SSS pågår.

I likhet med övriga arenaskolor skall SSS inriktas på utbildning, utveckling och förbandsträning för marinen. SSS har av tradition även kockutbildning. I väntan på ny officersutbildning är utbildningsverksamheten vid SSS hösten 2005 mycket begränsad.

En skonertdivision med två skolfartyg ingår i SSS. Möjligheterna till professionell utbildning för marinen inom SSS i Karlskrona är mycket goda inte bara till havs utan också genom laboratorier med simulatorer. En stor simulatorhall är under uppbyggnad.

SSS har ett eget bibliotek i nya lokaler. I nära anslutning till SSS finns också ett bibliotek som omfattar 10 000 volymer, tillhörande Kungliga örlogssällskapet. Detta bibliotek ingår dock inte i LIBRIS.

SSS har cirka 250 tjänster, men i början av oktober 2005 fanns mer än 20 procent vakanser, inte minst bland civila.

Fack- och funktionsskolor

Utöver ovan nämnda skolor finns ett tiotal så kallade fack- och funktionsskolor/centra enligt följande:

- Arméns fältarbetsskola (Ing 2/FarbS)
- Artilleriets stridsskola (A 9/ArtSS)
- Flygskolan Malmen/Linköping
- Försvarsmaktens sjukvårdscentrum (FSC)
- Försvarsmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum (FM UndSäkC)
- Försvarsmaktens tekniska skola (FMTS)
- Hemvärnets stridsskola (HvSS)
- Ledningsskolan (S 1/LedS)
- Luftvärnets stridsskola (Lv 6/LvSS)
- Totalförsvarets signalskyddsskola (S 1/TSS)
- Totalförsvarets ammunitions- och minröjningscentrum (SWEDEC)
- Totalförsvarets skyddscentrum (SkyddC)

Begärt underlag

Bedömargruppen har för sin granskning begärt in ett omfattande underlag i form av kvalitetsarbetsplaner, kvalitetssäkringsdokument, kursplaner och andra styrdokument som jämställdhets- och mångfaldsplaner. Materialsituationen vad gäller granskningen av officersutbildningen har dock komplicerats av att arbetet med det nya Yrkesofficersprogrammet pågått under samma tid som granskningen. Gruppen har alltså till stora delar fått utgå ifrån arbetsmaterial, som av naturliga skäl ändrats under processens gång. Dessutom har gruppen i viss utsträckning själv fått söka efter viktig information, eftersom materialet som tillställts gruppen ibland varit ofullständigt. Projektledningen har också tagit del av de tidigare utredningarna, remissvaren med mera, och har dessutom studerat en del internationell litteratur på området för att bredda perspektivet. Granskningarna av finska Försvarshögskolan och norska *Forsvarets Skolesenter* har lästs som referenslitteratur.

Högskolemässighet

Högskoleverkets kvalitetskriterier

För ett utlåtande om kvaliteten på de militära utbildningarna som berörs av denna utvärdering krävs att utbildningarna jämförs efter ungefär samma måttstock som motsvarande civila utbildningar. Begreppet *högskolemässighet* används av Högskoleverket vid examensrättsprövningar, kvalitetsarbetsbedömningar och ämnes- och programutvärderingar. Högskoleverket har vidare ställt upp aspekter på kvalitet för att värdera högskolemässigheten:

- Studentgruppens rekrytering och sammansättning.
- Lärarnas kompetens och möjligheter till kompetensutveckling.
- Jämställdhet och mångfald.
- Utbildningens mål, innehåll och organisation.
- Bibliotek och övrig informationsförsörjning.
- Lokaler och utrustning.
- Kritisk och kreativ miljö.
- Undervisningsmetoder.
- Lärarnas arbetssituation.
- Utbildningens uppläggning.
- Samverkan och internationalisering.
- Examinationsformer.
- Examensarbeten/ uppsatser.
- Utvärdering och kvalitetsarbete.
- Genomströmning.
- Uppföljning.

Dessa bygger på högskolelag och -förordning och är framtagna i samarbete med lärosätena. En bedömning som enbart använder sig av dessa kriterier riskerar dock att bli fyrkantig och att utelämna väsentliga och ämnesspecifika aspekter. Begreppet högskolemässighet måste alltså problematiseras i sig för att på ett högskolemässigt sätt kunna användas.

Ribban på rätt nivå

Högskoleverket publicerade 2001 en antologi om högskolemässighet, *Ribban på rätt nivå*, där sju kända företrädare för den svenska högskolan ger sin syn på begreppet, dess innebörd och konsekvenser. Enligt högskolelagen skall utbildningen vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt beprövad erfarenhet.

Marie Demker hänvisar till en norsk skrift av Nils Gilje och Harald Griemen, i vilken sägs att den vetenskapliga verksamheten (som utbildningen skall vila på) skall präglas av intersubjektivitet, osjälviskhet och internt ifrågasät-

tande. Det vetenskapliga problemet måste vara kärnan i den vetenskapliga praktiken.

Vad gäller yrkesutbildning menar Eskil Franck att professionens verksamhetsområde skall ses som ett kunskaps- och forskningsområde. Den beprövade erfarenheten måste vara kommunicerad, helst dokumenterad, kritiskt granskad och värderad. När vetenskap och beprövad erfarenhet kompletterar varandra väl, kan man tala om en "akademisk professionsutbildning". Avslutningsvis ställer Franck upp fyra kriterier som särskilt viktiga för högskolemässighet: graden av forskning, forskningsanknytningen i undervisningen, förhållandet till fältet samt personal- och rekryteringsstrategin.

Ingela Josefson presenterar en pedagogisk modell för erfarenhetsbaserad undervisning, i det aktuella fallet inom vårdvetenskapen, där de studerande utifrån exempel förmås att problematisera sin praktik och se etiska konsekvenser av medicinska överväganden.

Högskolemässighet i militär utbildning

Kan militär utbildning över huvud taget vara högskolemässig? Står inte kravet på lydnad och våldsanvändning i strid med de värden som den akademiska världen står för? Och från det andra perspektivet – står inte akademins krav på kritiskt tänkande och vetenskaplig grund i strid med en effektiv militär insats?

Frågor av detta slag har säkerligen bidragit till de lösningar som frågan om "akademisering av officersutbildningen" länge haft. Den svenska traditionen med en befälskategori och mycket specialiserade officerare har också kunnat ge en misstänksamhet mot det som kunnat uppfattas som undergrävande av officerens kompetens. Det faktum att Sverige inte varit i krig på nära 200 år kan också ha bidragit, och det är betecknande att det är samtidigt med de stora svenska insatserna i Kosovo, där svenska officerare satts på hårda prov och samarbetat med kolleger från andra länder, som acceptansen för "akademisering" har ökat inom Försvarsmakten.

I ett europeiskt perspektiv är en "akademiserad" officersutbildning vanlig. I Frankrike och Storbritannien är utbildningen uppdelad mellan civila och militära lärosäten. I Tyskland och Nederländerna bedrivs utbildningen endast vid särskilda militära lärosäten, men utbildningen har akademiska delar och kan meritvärderas civilt. I Belgien är officersutbildningen helt integrerad i det civila akademiska systemet och ger examina enligt Bolognamodellen. Även i grannländerna Norge och Finland ger officersutbildningen akademiska examina, vilket framgår av den nordiska utblicken i slutet av denna rapport. Det är viktigt att komma ihåg att samtliga de ovan uppräknade länderna i någon form har ett tvåbefälssystem, där med officersutbildning avses de officerare som i Sverige kan benämnas instruktörer eller generalister, och som kan förväntas i ett senare skede gå de högre officerskurserna. Den grundläggande officersutbildningen är också i de ovan uppräknade länderna längre än i Sverige,

eftersom det ingår ämnen och moment som på grund av enbefälssystemet i Sverige endast kan ligga på stabs- och chefsprogrammen.

Ämnen

Försvarshögskolan har till bedömargruppen inlämnat tio ämnesplaner för de ämnen som ingår eller är tänkta att ingå i officersutbildningen. Av dessa är tre av särskilt intresse, eftersom de utgör de tre kärnområdena i officersutbildningen, nämligen krigsvetenskap, militärteknik och ledarskap.

Krigsvetenskap är som ämne betraktat en relativt ny konstruktion, men har funnits länge i mänsklighetens historia och finns under olika beteckningar etablerat på militära högstskolor i andra länder. En omfattande, främst internationell, vetenskaplig litteratur finns i ämnet. Ämnet beskrivs i FHS ämnesplan som ”studiet av krig, krigföring och konflikthantering där militära resurser utnyttjas, samt hur militära resurser skapas och utnyttjas i fredstida operationer”. Ämnet har tre olika aspekter beroende på vilken nivå som studeras, den politiska, militärstrategiska, operativa och taktiska. Militärstrategi behandlar interaktionen mellan den politiska och den högsta militära nivån. Militära operationer behandlar de lägre, operativa och taktiska nivåerna. Dessutom finns militärteori, som behandlar generella, teoretiska frågor om krig, krigföring och konflikthantering. Krigsvetenskap kan som undervisningsämne ses både ur ett praktiskt och ett teoretiskt perspektiv. Det teoretiska perspektivet har översiktligt beskrivits ovan. Det praktiska perspektivet syftar till att stärka den enskilde officerens förmåga i krigföringen, särskilt vad gäller det oförutsägbara och ofullständigt kända, för vilket officeren måste ha en beredskap. En viktig del i utbildningen blir då träning i olika metoder att bedöma och fatta beslut för att lösa olika förelagda uppgifter.

Även ämnet *militärteknik* finns sedan länge etablerat vid utländska militära högstskolor. FHS ämnesplan definierar ämnet som ”den vetenskap som beskriver och förklarar hur tekniken inverkar på militär verksamhet på alla nivåer och hur officersprofessionen påverkas och påverkas av tekniken”. Militärtekniken har sin grund i flera ämnen, och har därför stöd av och kontaktytor till både tekniska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga teorier och metoder. Centrala militärtekniska frågeställningar är teknikens påverkan på taktik och operationer, och människa – system eller människa – datorinteraktion. Utbildningen inom militärteknik syftar till att ge de studerande förmågor inom de tre delmomenten metod, teknik för militära syften och interaktionen mellan teknik och militära operationer.

Ledarskap räknar sina anor till de antika och förantika kulturerna, där analyser av härskares ledarskap redan är rikligt förekommande. I västerländsk tanketradition kan Macchiavelli, Montesquieu och Tocqueville nämnas, och under 1800-talets industrialisering tillkom managementperspektivet. Officerare ställs i krigs- och krissituationer inför särskilt stora krav på fungerande ledarskap, ”ledarskap under påfrestande förhållanden” som man valt att kalla inriktningen vid FHS, och lärarna hämtas från pedagogik, psykologi och so-

ciologi. Dessa ”moderdiscipliner” står också för varsitt av de tre huvudperspektiven. Progressionen i utbildningen är tydligt uppdelad i *i* respektive *om*, där kunskapen *i* utgörs av förmågan att praktiskt kunna utöva (i stigande svårighetsgrad) direkt, indirekt, exekutivt och strategiskt ledarskap. Kunskapen *om* ledarskap leder gradvis till ökad vetenskaplighet och teoretisk nivå.

Lärare

Vilka krav skall då ställas på den militära lärarkompetensen, för att utbildningen skall kunna betraktas som högskolemässig? På FHS uppdrag gjorde Staffan Selander år 2000 en utredning med titeln ”Krigskonst och militär kompetens”. Han menar där att en militär lärare på nivå 2 eller 3, vilket det företrädesvis är fråga om på FHS, normalt har en mycket bred utbildning som innefattar både teoretisk och praktisk utbildning på olika nivåer, praktisk tjänstgöring som utbildare och chef på olika nivåer inom grundorganisationen, samt stabs- och ofta utlandstjänstgöring.

Selander menar vidare att den varvade utbildningsgången för en officer är en bra modell för att ”upprätthålla professionsbaserad, institutionaliserad kompetens”. Utbildningen kan inte jämföras med humanistiska eller samhällsvetenskapliga utbildningar, utan ligger närmare ingenjör- och läkarutbildningar.

Enligt Selander har den typiske militäre läraren på FHS motsvarande 205 högskolepoäng, vilket motsvarar drygt en magisterexamen. En person som befordras till överste har därutöver tjänstgjort en längre tid på chefsbefattningar, bedrivit utvecklings- och doktrinarbete och därvid ofta publicerat sig. Han eller hon har därför ”en kompetens som torde motsvara lektorsgrad vid civil högskola”, något som där dock i allmänhet kräver doktorsexamen.

Beprövad erfarenhet

Den svenska högskolan uppvisar en lång rad av yrkesexamina, noga räknat 43 stycken. Gemensamt för dessa är att utbildningarna som leder fram till dessa examina, förutom de allmänna målen i högskolelagen, har specifika, yrkesanknutna mål. Dessa mål är i de flesta fall exempel på hur den *beprövade erfarenheten* formulerats.

Beprövad erfarenhet är inte detsamma som yrkeserfarenhet. Yrkeserfarenhet leder till erfarenhetsbaserad utbildning, vilket i princip är detsamma som en instruktion för att upprepa ett visst hantverk eller motsvarande. Sådana moment är en självklar del av yrkesutbildningar, men får inte utgöra den enda delen – då är högskolemässigheten frånvarande. Yrkeserfarenheten måste verbaliseras och föras upp på ett generellt plan, där den också utsätts för kritisk granskning, analys och utvärdering. Generaliserbarheten måste vara ett naturligt led i arbetet. Målet är att den studerande – den blivande yrkesutövaren – skall bli en *reflekterande praktiker*.

I militära sammanhang finns sedan länge en kultur att spåra, rapportera och utvärdera alla former av avvikelser. Denna kultur har också, i Sverige men framför allt i andra länder, avsatt spår på det generella, vetenskapliga planet som rapporter och analyser i ett flertal militära ämnen. Erfarenheterna är således synliggjorda som erfarenheter men inte som beprövad erfarenhet inom professionens särpräglade områden. Överspridningen av sådana generaliserade erfarenheter till den grundläggande officersutbildningen måste bli bättre, och kan underlättas om FHS ser detta som en del av det programansvar man har från 1 januari 2006.

I medicinska utbildningar har man traditionellt börjat med allmänna, prekliniska studier, därefter övergått till teoretiska medicinska studier och sist den kliniska praktiken. På senare år har man dock alltmer integrerat de olika delarna för att öka förståelsen och uppnå en växelverkan mellan ämneskunskaperna, den teoretiska överbyggnaden och den kliniska praktiken. På samma sätt kunde officersutbildningen bedrivas i samspel mellan civila, akademiska delar byggda på vetenskaplig grund och militära, professionsinriktade delar byggda på beprövad erfarenhet.

En modell för hur detta kunde se ut finns i krigsvetenskapliga institutionens (KVI) vid FHS kvalitetsutvecklingsplan, s. 6, där det bland annat sägs att ”den *beprövade erfarenheten* [måste] tydliggöras och forskning i ämnets praktik etableras”. Programutbildningarna skall utvecklas ”så att de ger helhetsperspektiv samt kunskap och förmåga av synteskaraktär”.

Bedömargruppen finner att denna typ av resonemang är av stort värde för att nå en högre grad av högskolemässighet i Försvarens utbildningar, genom ett verbaliserande och synliggörande av den erfarenhetsbaserade forskning som faktiskt bedrivs.

Högskolemässighet vid Försvvarshögskolan

Åtgärder efter tidigare utvärdering

De råd som den tidigare utvärderingen i Högskoleverkets regi gav (*En försvarshögskola på väg mot akademien*, 1998:37 R) har resulterat i en åtgärdsrapport som förelagts bedömaregruppen. Dessa åtgärder är i korthet följande.

FHS har fastställt en ämnesstrukturplan samt ett måldokument för den vetenskapliga grunden. Ytterligare professorer har anställts enligt ett särskilt professorsprogram. Ämnena krigsvetenskap och militärteknik har identifierats som de två för FHS nationellt unika ämnena, tillsammans med ett antal nationellt unika ämnesinriktningar.

Den genomsnittliga kommenderingstiden på FHS för militära lärare har ökat. Inriktningen är att samtliga lärare skall ha 20 procents kompetensutveckling inom anställningens ram. Särskilt stöd skall ges till lärare som vill genomgå forskarutbildning.

En högskolepedagogisk kurs om 5 poäng har utarbetats i samarbete med och på uppdrag av Försvvarsmakten, och ges som uppdragsutbildning av bland annat Lärarhögskolan i Stockholm, Högskolan i Halmstad och Mittuniversitetet. Kursen är obligatorisk för nyanställda lärare.

Samarbetet med Försvvarsmakten har utvecklats och förbättrats vad gäller den så kallade "röda tråden" mellan de olika delarna av officersutbildningen. Representanter för både FHS och Försvvarsmakten ingår i de olika arbetsgrupper som tagit fram planerna för ett nytt YOP.

Organisatoriska förändringar har genomförts i flera steg och lett fram till nuvarande institutionsstruktur med fyra institutioner. Styrelsens arbetsformer har utvecklats, bland annat genom framtagande av en ny arbetsordning. Forsknings- och utbildningsnämnden (FoUN) har utvecklats enligt rekommendationerna till att bli ett fastställande och kvalitetssäkrande organ i likhet med universitetens fakultetsnämnder.

De nya lokalerna är bättre avpassade efter utbildningarnas krav och möjliggör större variation i undervisnings- och examinationsformer, i synnerhet vad gäller de anpassade övningsmoment som ingår som delar både i militära och civila kurser.

På några punkter har FHS inte levt upp till rekommendationerna. Det gäller bland annat disputerade personer som institutionschefer (ingen 2005), och utveckling av påbyggnadskurser för civila högskoleutbildningar.

Stabsprogrammet (SP)

SP omfattar sju kurser av vilka fem är i krigsvetenskap och angränsande ämnen (om sammanlagt 30 poäng, varav 19 poäng på A/B-nivå och 11 poäng på C-nivå). De två resterande kurserna är i militärteknik och ledarskap.

Bedömargruppen har utifrån kursplaner och litteraturlistor gjort följande observationer om de enskilda delkursernas högskolemässighet:

Operationer, grundkurs (3 poäng)

Kursen syftar till att ge en orienterande utbildning om operativa grunder och försvarsgrenarnas roll i ett vidare sammanhang. Nationellt och internationellt utnyttjande i olika konfliktnivåer skall belysas. I blocket ingår föreläsningar, självstudier av litteratur samt applikatoriska exempel. Litteraturlistan domineras av svenskt material.

Säkerhetspolitik och strategi inkl. metodutbildning (5 poäng)

En omfattande kurs som innehåller fem avsnitt: Metodutbildning, säkerhetspolitik och strategi – grunder, strategiska aktörer, svensk säkerhet och försvar samt svensk strategi. Kursens mål inom metodutbildningen är att ge kunskap om grunderna i vetenskaplig metodik och därmed förmåga att självständigt och kritiskt granska rapporter, artiklar och skrifter samt att grundlägga förmåga till analys och skrivande av vetenskaplig text. Kursen bidrar således till högskolemässigheten i stabsprogrammet, men ger ett något splittrat intryck med de många olika delarna.

Krigsvetenskap, grundkurs (5 poäng)

Kursens inledande del syftar till att ge de studerande en generell grund i militärteori för att förstå betydelsen av dess påverkan på utvecklingen av krigskonsten och utformningen av militära maktmedel. Denna militärteoretiska bas skall ligga till grund för den fortsatta utbildningen under kursen samt även kommande krigsvetenskapliga kurser. Målsättningen för arméstuderande är kunskap att förstå och förklara begreppen ”krigföringens grundprinciper” och ”taktikens grunder”.

Motsvarande kurser med litteratur av militärteorins klassiker (Clausewitz, Liddell-Hart, Corbet, Mahan, med flera) förekommer på flertalet försvarshögskolor och är av betydelse också från vetenskaplig synpunkt.

Management (5 poäng)

Institutionen för ledarskap och management (ILM) är ansvarig för denna fackinriktade kurs vars övergripande mål är att ge kunskap och förståelse för förutsättningarna och principerna för hur verksamheten inklusive verksamhetsledning genomförs inom Försvarsmakten i fredstid. Funktionsvisa mål innefattar verksamhetsledning, personalledning och logistik. Kurslitteraturen utgörs främst av officiella dokument med begränsad vetenskaplighet (som dock kan kompletteras under lektioner).

Statskunskap 1, totalförsvaret med stöd till samhället och beredskap mot sårbarhet (2 poäng)

Kursens syfte är att meddela kunskap om nationell beslutsfattning i säkerhets- och försvarspolitiska frågor och om försvarsmaktens roll i totalförsvaret. Tyngdpunkten ligger på svenska förhållanden och litteraturen ligger i linje med kursens målsättning.

Ledarskap (3 poäng)

Kursens syfte är att ge en ökad kunskap om ledarskap och organisation, både ur individualpsykologiskt och organisationsteoretiskt perspektiv. Litteraturlistan innehåller främst internationella vetenskapliga skrifter.

Militärteknik 1 (5 poäng)

Syftet med kursen är att ge den studerande förståelse för militärtekniken och dess inverkan på bland annat taktik och operationer. Förutom tekniska grunder behandlas också nya nyckelteknikområden som sensorer, informationsteknologier, robotteknik med mera. Litteratur hämtas huvudsakligen från Försvarsmakten och Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

I SP ingår också försvarsgrensspecifika *inriktningskurser* i taktik (7 poäng) och tillämpad krigsvetenskap (5 poäng). Dessa kommenteras inte från vetenskaplig synpunkt, eftersom deras innehåll huvudsakligen är av militärprofessionell karaktär.

SP som helhet kan betraktas som en kompromiss mellan akademiska och militärprofessionella studier, där tyngdpunkten ändå ligger på militära studier. Det övergripande syftet med stabsprogrammet är ju ”att ge en generell stabskompetens så att officeren kan tjänstgöra i staber inom egen försvarsgren såväl nationellt som internationellt”. Det är naturligt att de vetenskapliga kraven på programmet anpassas till dessa fordringar, men att en kvalitetssäkring genom handledning och metodundervisning sker, i synnerhet med tanke på examensarbetet på nästa utbildningsnivå, Chfsprogrammet.

Chfsprogrammet (ChP)

Det övergripande målet med ChP är ”att tillgodose det framtida behovet av försvarsmaktsofficerare som har generell kompetens, kunskap, insikt och färdigheter för att kunna tjänstgöra och utvecklas i befattningar som stabsmedlemmar och chefer på nivå 3 och högre under fred, kris och krig. Övergripande mål är också att den enskilde officeren ska uppnå förståelse för de krav som ställs på en chef i olika situationer”.

ChP har tre inriktningar, det så kallade huvudprogrammet om 80 poäng, den tekniska inriktningen om 100 poäng och specialistinriktningen om 50 poäng. Ett självständigt arbete om 10 poäng genomförs inom ramen för huvudprogrammet och den tekniska inriktningen. Specialistinriktningen är avsedd för akademiker som redan har minst 120 poäng från ”av Försvarsmakten god-

kända akademiska utbildningar”. De överskjutande 20 poäng på den tekniska inriktningen utgörs av naturvetenskapliga och tekniska preparandkurser. Här följer några observationer om de gemensamma kurserna:

Fördjupningskurs strategi och säkerhetspolitik (5 poäng)

Kursens syfte är att ge ett utvecklings- och framtidsinriktat perspektiv vilket skall underlätta för den studerande att sätta in skeenden i ett större sammanhang. Utbildningen skall utifrån ett internationellt samt europeiskt och svenskt säkerhetspolitiskt ramverk ge en helhetssyn avseende de militära maktmedlens roll som säkerhetspolitiskt instrument.

Kursen innehåller en betydande mängd litteratur och tre seminarier. Examineringen utgörs av en hemtentamen utifrån de lästa texterna. Avsikten är att tentamen skall vara enskild i syfte att träna den individuella förmågan till självständig analys. Frågeställningarna är därför inte främst utformade som direkta kunskapsfrågor utan är snarare av analyserande karaktär.

Operationer, fördjupningskurs (5 poäng)

Operationer, fortsättningskurs (5 poäng)

Tillämpad krigsvetenskap C:10 (6 poäng)

Syftet med operationer, fördjupningskurs är fördjupad kunskap om informationsoperationer samt operativ tillämpning av krigskonsten. Operationer, fortsättningskursen ger kunskaper om bedömandemetodik samt tankesätt vid genomförande av en militär operation enligt CJTF-koncept (*Combined Joint Task Force*). Litteraturen för båda dessa kurser består främst av NATO-dokument.

Syftet med krigsvetenskapskursen är att tillämpa krigsvetenskap i operativt genomförande. Kursen omfattar tre operativa stabsövningar och de studerande organiseras i staber enligt NATO:s princip.

Krigsvetenskap, fortsättningskurs inkl metodik (10 p)

Syftet är att öka förståelsen för militärteoretiska och empiriska aspekter på krigföringen. Efter kursen skall de studerande ha fått en introduktion till militärteoretiska och metodologiska frågeställningar, samt sådan analytisk och metodologisk förmåga att en vetenskaplig metod kan tillämpas vid författande och analys av skriftliga arbeten. Kursen är således väsentlig för skrivandet av C-uppsatsen, och betydelsefull även för chefsprogrammets vetenskapliga grund.

C-uppsats (10 poäng)

C-uppsatsen eller examensarbetet är den mest centrala delen av chefsprogrammet från akademisk/högskolemässig synpunkt.

I kursmålen betonas vetenskapliga resultat ("Den intellektuella miljön syftar till att vara grogrund för ett kritiskt, vetenskapligt tänkande. Resultatet är således en vetenskaplig uppsats"). Uppsatsprocessen har en god avvägning

mellan individuellt arbete och handledarnas – alltid två, varav en civil och en militär – styrning. De färdiga uppsatserna ventileras alltid på öppna seminarier, och håller enligt bedömargruppen hög kvalitet.

Syntes Chefsprogrammet (1 poäng)

Kursen skall utgöra en syntes av den tvååriga chefsutbildningen inom det militära programmet. Kursens innehåll relateras till aktuella säkerhets- och försvarspolitiska frågor med såväl internationella som nationella beröringspunkter. Kursen förefaller intressant och nyttig men har snarare praktisk än vetenskaplig betydelse.

Ledarskap 2 (5 poäng)

Militärteknik B (5 poäng)

Nationell beslutsfattning (3 poäng)

Dessa tre kurser är fördjupningar av kurser med motsvarande innehåll på stabsprogrammet. Examinationen av kursen i nationell beslutsfattning består av en hemtentamen. Syftet är att träna förmågan till självständig analys.

Inriktningskurserna som utgör en viktig del av ChP har en militärprofessionell synvinkel och kommenteras inte här. Dessutom följer de studerande en icke poänggivande parallell verksamhet kallad "Officersrollen" vilken ger en ram för det utvecklade chefskapet.

ChP utvecklar de studerandes teoretiska såväl som praktiska kunskaper. Flera kurser betonar vid sidan av professionell kunskap de studerandes förmåga till vetenskapligt tankesätt. Programmets huvudsakliga merit från vetenskaplig synpunkt ligger i träningen i förmåga till självständig analys och rapportering. Kurslitteraturen kan bedömas vara aktuell och av god kvalitet.

Slutsatser om Stabs- och Chefsprogrammen

Bedömargruppen ställer sig frågande till om metodutbildningen, uppdelad på flera moment, kan anses ge en samlad syn på vetenskaplig metod. Kanske skulle man överväga att istället införa en separat metodkurs, som fallet ofta är inom högskolan? Kursens mål kunde i så fall definieras oberoende av enskilda ämnens synvinklar. Den kunde få en mera allmänvetenskaplig karaktär och stärka undervisningens högskolemässighet. Bedömargruppen har tagit del av ett utkast till en "introduktion i metodlära" som håller hög kvalitet.

SP har, utan examensarbete, en mer militärprofessionell än akademisk karaktär, medan ChP har goda förutsättningar att direkt jämföras med akademiska studier på fördjupningsnivå. Lärarkompetensen är hög, och en vetenskaplig grund präglar de flesta delar av undervisningen. Tonvikten vid svenska studier kan verka hämmande på den internationella utblick som är nödvändig i dessa sammanhang, även om utländska studenter enligt utvärderingar är

mycket positiva till utbildningen. Det har dock lagts mer vikt vid NATO-studier på senare år, och ChP 2003 – 2005 gjorde en studieresa till USA 2004.

Det program för introduktion av utländska studerande som finns är föredömligt och vittnar om god vilja till internationalisering.

Ett flertal av FHS högt kvalificerade forskare deltar i undervisningen. Modellen för examensarbete är föredömlig, och de uppsatser som bedömargruppen tagit del av vittnar om både vetenskaplig och militär kvalitet. Examensarbetena har konsekvent två handledare, en militär och en civil, och försvaras vid ett seminarium.

Utbildningen har gott rykte utomlands, och både studerande och avnämare är mycket nöjda. Kursvärderingar genomförs, sammanställs och återkopplas genomgående.

Sammanfattning

Som ovan nämnts, har FHS byggt upp en imponerande forskningsorganisation med bland annat 19 professorer, varav flera är toppnamn inom sina respektive områden och rekryterade från universiteten. Hösten 2005 verkar fem docenter, 29 disputerade och 24 doktorander vid myndigheten. Forskare och lärare vid FHS är flitigt anlitade som kommentatorer i media.

Publikationsverksamheten är mycket omfattande och bedrivs på flera nivåer. Ett aktuellt exempel är en antologi med texter om Irakkriget, som även getts ut i England. Examensarbeten från den högre officersutbildningen publiceras på Internet. Doktorander knutna till FHS är visserligen formellt inskrivna vid universitet, men verkar vid FHS och utgör en del av forsknings- och undervisningsmiljön.

Den utbildning som bedrevs vid skolan vid bedömargruppens besök hösten 2005, både civil och militär, föreföll hålla hög eller mycket hög kvalitet. Civila studenter med erfarenhet från olika universitet och högskolor intygade att en jämförelse med dessa utföll till FHS fördel, främst med tanke på undervisningstäthet, infrastruktur och närhet till forskning och handledning, men också till en kreativ och stimulerande social miljö.

Studerandeflytandet förefaller gott och välorganiserat. Omfattande internationella kontakter med andra försvars- och militärhögskolor och arrangemang av internationella seminarier är tecken på en öppen, kreativ och seriös högskolemässig inställning. Samverkan med bland annat Stockholms och Uppsala universitet närmar FHS till den civila högskolan och stärker högskolemässigheten.

Sammanfattningsvis kan sägas att förutsättningarna på själva FHS för att verka som ett föredöme för högskolemässighet för Försvarsmaktens skolor är mycket goda. Det stora frågetecknet är dock i vilken utsträckning man är beredd att axla detta föregångsmannaskap vad gäller det reformerade officersutbildningssystemet. Antalet professorer är visserligen betydande, i synnerhet i förhållande till utbildningsvolymen, men frågan är om deras blotta närvaro räcker för att garantera vetenskaplig grund i officersutbildningen. Enligt FHS

självvärdering 2005 medverkar professorerna i grundutbildning motsvarande 1,95 heltidsekvivalenter. Regeringen har beviljat ett särskilt anslag för "vetenskaplig grund" som av FHS i sin självvärdering kallar "fri forskning". Om man beaktar att det i regleringsbrevet för FHS 2005 finns en tydlig anvisning att forskningen för det civila och militära försvarets behov skall "kvalitetssäkras och knytas till utbildningen i syfte att säkra den vetenskapliga grunden" samt att "forskningens resultat kommer till nytta inom totalförsvaret", är det naturligt att förvänta att FHS tydligt ser till att sprida sin kompetens och sina forskningsrön till de skolor som kommer att anordna det nya Yrkesofficersprogrammet. I dokumentet "Beslutsunderlag målbild Vetenskaplig grund år 2007" från november 2004 nämns dock inget om officersutbildning eller om samverkan med Försvarmakten.

Ett kortare dokument som kommit bedömaregruppen till del under sommaren 2005, "Försvarmaktens och Försvarshögskolans gemensamma utvecklingsarbete", redogör översiktligt för historiken i ämnet och de olika punkter som myndigheterna enats om att arbeta med. Bland dessa punkter saknas helt strategi för hur FHS skall säkra högskolemässigheten genom den vetenskapliga grunden.

Högskolemässighet inom Försvarsmakten

Militärhögskolorna

Militärhögskolan Halmstad (MHS H)

Bedömargruppen har av praktiska skäl inte besökt MHS H, men väl träffat dess ledning och tagit del av dokument därifrån. På samma sätt som vid MHS K (se nedan), bedrivs ett omfattande kompetensinventerings och –utvecklingsarbete.

Detta har sin grund i de nya förutsättningarna, och i det faktum att ingen grundläggande officersutbildning sker 2005 – 2006. Närheten till ett antal funktionsskolor, däribland Försvarsmaktens tekniska skola (FMST), till Försvarsmaktens ledarskaps- och pedagogikenhet och inte minst till Högskolan i Halmstad skapar en intressant campusbildning, som kunde tjäna som exempel för en officersutbildning i samspel både med civil högskoleutbildning och med rent militära enheter.

Militärhögskolan Karlberg (MHS K)

Vid bedömargruppens besök vid MHS K bedrevs som nämnts endast mycket begränsad utbildningsverksamhet. Sammanställningar av antal lärare och studenter är därför inte relevanta. Dock kan konstateras att i den upprättade befattningsplanen finns ytterst få civila lärare, varav ingen disputerad, vilket är anmärkningsvärt eftersom det rör sig om ämnen som språk och statsvetenskap.

Ledningen ser som en del av lärarnas grundkompetens att de har genomgått kurs i högskolepedagogik. Under våren 2006 kommer de lärare som ännu inte har sådan utbildning att få det i FHS regi. Ett inventeringsarbete pågår också för att klarlägga behovet av andra kompetenshöjande kurser. En medvetenhet finns om behoven att stärka högskolemässigheten.

Samarbetet med FHS förefaller fungera bra, och man anser att FHS står för ämnesansvaret. Den både fysiska och personella närheten till FHS gör att forskningsanknytningen på ett naturligt sätt implementeras i utbildningen. Ledningen ser gärna ett utökat lärarutbyte mellan skolorna, även på ett pragmatiskt och informellt plan.

MHS K har ett väl utvecklat internationellt kontaktnät, och arrangerar konferenser och workshops med svenska och internationella experter. Det bidrar till en dynamisk och forskningsanknuten miljö. Dessutom finns samverkan på olika plan med civila lärosäten, exempelvis Mittuniversitetet och Gymnastik- och idrottshögskolan.

Den primära uppgiften för de båda militärhögskolorna blir emellertid att, under den tredje terminen, stärka kadetterna i deras professionella utveckling.

För detta finns en väl utvecklad struktur med handledare organiserade av Enheten för officersutbildning.

Stridsskolorna

Markstridsskolan (MSS)

MSS är den av de tre stridsskolorna som mest präglas av högskolemässighet, även om skolan till allra största delen är en rent militär verksamhet – endast en handfull lärare är civila, och ingen har forskarutbildning. De ansatser till högskolemässighet som finns kommer till uttryck på flera plan.

Institutionellt består skolan av tre processer: utveckling, utbildning och träning. Utvecklingsprocessen gäller, förutom materielutveckling, källforskning inom exempelvis MMI-området som utförs av forskare från bland annat FOI, och inom simulationsforskning i samverkan med Högskolan i Skövde. Utvecklingsprocessen använder sig ofta av utbildnings- och träningsprocesserna som underlag, vilket skapar ett samband mellan forskning och undervisning. Även officerare som arbetar med utveckling av läromedel och reglemente deltar i undervisningen, för att erfarenheter därifrån skall kunna återföras i utvecklingsarbetet. I självvärderingen ställer man sig även positiv till en forskarutbildning vid skolan, i samverkan med andra aktörer som högskolor och FOI.

Både ledning och lärare ger uttryck för en i princip positiv inställning till en ökad högskolemässighet, såväl i det självvärderingsdokument som inlämnats till Utbildningsinspektören inför dennes inspektion, som vid intervjuer vid bedömargruppens besök på skolan. Lärarna betonar värdet av att akademiseringen bygger på den beprövade erfarenheten och på för officersutbildningen relevanta inslag, och inte förs in som ett externt element av civila lärare. Akademisering ses som ett tydliggörande av den implicita teoretiska grundvalen för utbildningen. Nu krävs nya strukturer för att stödja det nya förhållningssättet. Det finns internationell samverkan med de tyska infanteri- och pansarskolorna och med den brittiska infanteriskolan. Uppbyggnad av samarbete pågår med skolor i Finland och Irland, och man deltar i arbetsgrupper med NATO och inom Norden vad gäller strid i bebyggelse och militärt ledarskap.

Sammanfattningsvis kan sägas att MSS, vad gäller det nära sambandet mellan forskning och utbildning inom i varje fall det militärtekniska området är mer högskolemässig än man kanske själv förstår. På en del andra områden återstår en del att göra. Detta gäller i synnerhet de generella inslagen i officersutbildningen, där man erkänner från MSS sida att kompetensen är högre vid de båda militärhögskolorna, och i försörjningen av lärarkompetens, där man skulle önska ett större inflytande över vilka personer som placeras på skolan.

Luftstridsskolan (LSS)

Skolan präglas av den militära verksamheten och endast en mindre del av lärarna är civila. Ingen lärare har forskarutbildning. Skolan är idag inte präglad

av högskolemässighet men visar stort intresse av att tillgodogöra sig erfarenheter som kan utveckla utbildningen och skapa en kritisk och kreativ miljö.

Man tillämpar en obligatorisk lärarutbildning och 5 poäng i högskolemetodik. Utbildningen har tidigare bedrivits med stöd av dåvarande Mitthögskolan, men man söker nu samarbete med Uppsala universitet.

Lärarna har i huvudsak enbart militär utbildningsbakgrund. Inom vissa sektorer finns lärare med större anknytning till akademisk utbildning. Inga lärare är disputerade. Ett visst utbyte finns med FHS och MHS. De flesta officerare som har genomgått chefsprogrammet har andra arbetsuppgifter än officersutbildning.

Bemanningsystemet sågs som en brist eftersom lärarna inte hinner stanna tillräckligt länge vid skolorna. Detta är särskilt allvarligt när det gäller ledningen; på åtta år har skolan haft lika många chefer. Alltför få lärare har fasta tjänster vid respektive skola.

Kopplingen mellan utvecklingsenheten (UtvE) och officersutbildningen är ännu alltför svag enligt skolsamordnaren. UtvE har nära kontakt med FOI och industrin vilket gör att man har en större forskningsanknytning än vad den studerande tror. Utbildningens koppling till forskning kan fördjupas och förtydligas. Här strävar man efter ett närmare samarbete och en snabbare överföring mellan UtvE och officersutbildningen.

Flygvapnets flottiljer har länge varit ett föredöme i att skapa beprövad erfarenhet. Den professionella erfarenheten har bland piloterna hanterats på ett sådant sätt att man rutinmässigt skapat beprövad erfarenhet och därmed ökat den totala kompetensen. Inom övriga delar har inte detta varit lika uppenbart, men strävan att öka användandet av beprövad erfarenhet och forskning är tydlig.

Viljan att utveckla utbildningsverksamheten är stor, men man anser sig behöva råd och stöd för att kunna nå en acceptabel nivå till utbildningsstarten 2006. En ökad tydlighet i styrning av utbildningen och ytterligare samordning anser man vara önskvärt.

Det finns idag ingen organiserad studerandeverksamhet men de studerande upplever sig ha goda möjligheter att påverka utbildningen inom respektive skola.

Sjöstridsskolan (SSS)

Majoriteten av de anställda vid SSS har marin militär bakgrund från löjtnant till kommendör och många har kommenderingar på två till tre år. Endast ett litet fåtal har i nuläget högskoleutbildning. Av dem som har högskoleutbildning tycks många ha studerat pedagogik; i flera fall genom en 5-poängskurs i högskolepedagogik. Ingen av lärarna vid SSS har magisterutbildning, än mindre doktorexamen. Ett fåtal anställda har gått högre officersutbildning på FHS. Några har internationell militär erfarenhet. Utbildningssamarbete med marinen både i Storbritannien och Nederländerna liksom deltagande i

internationella marina övningar i Östersjön förekommer och understryker att SSS är inriktad på professionell marinmilitär utbildning.

SSS planerar bygga upp samarbete med Högskolan Kristianstad och Blekinge tekniska högskola. De tidigare örlogsskolorna hade samarbete med Sjöfartshögskolan i Kalmar. Ett närmare samarbete med Försvarshögskolan är i sin linda. Någon växeljämsgöring mellan FHS och SSS förekommer ännu inte, och inte heller gemensamma seminarier. SSS medverkar dock i centrala arbetsgrupper, ledda av FHS och/eller FM, inför ny officersutbildning.

Utbildningsinspektörens kvalitetsdokument från mars 2005 är känt, men så vitt vi kunde förstå diskuteras inte hur en kreativ och kritiskt granskande, högskolemässig miljö skall byggas upp. Ledningen för SSS utgår från behoven hos förbandscheferna, som man ser som sina "kunder". Förståelsen för forskningsanknytning, forskningsmetoder och/eller teoriuppbyggnad på grundval av gjorda erfarenheter är begränsad, men skulle utan tvekan kunna utvecklas redan under våren 2006, eftersom undervisningsbördan är liten så länge det nya Yrkesofficersprogrammet inte kommit i gång. Genom samarbete med Försvarshögskolan och/eller närbelägna högskolor skulle lärarna vid SSS kunna gå kurser i vetenskapsteori och vetenskaplig metod och använda utvecklingsprojekt inom SSS för att tillämpa vetenskapliga metoder. Den professionella erfarenheten skulle kunna utvecklas till beprövad erfarenhet genom att marinmilitära erfarenheter dokumenteras, kommuniceras, kritiskt granskas, värderas och om möjligt teoriansknyts.

Allmänt om stridsskolorna

Bedömargruppen vill poängtera att de tre stridsskolorna håller hög funktions-teknisk kvalitet. Stridsskolornas utrustning är modern och ändamålsenlig. Den militärprofessionella lärarkompetensen är hög, medan den akademiska anknytningen i allmänhet är svag. De flesta lärare saknar egen erfarenhet av att skriva vetenskaplig text. På två av skolorna finns ett intressant samspel mellan utveckling och utbildning, och kontakter förekommer med universitet och högskolor. Den kritik som bedömargruppen riktar mot att det nya Yrkesofficersprogrammet till stor del föreslås bli förlagt till stridsskolorna innebär inget ifrågasättande av skolornas kvalitet.

Förslaget till nytt Yrkesofficersprogram (YOP)

En av de arbetsgrupper som arbetat med en reform av det militära utbildningssystemet, "AG RUS", har i en remiss från april 2005 utvecklat sin syn på pedagogiska ingångsvärden, med utgångspunkt i Utbildningsinspektörens definition av officersrollen (se ovan). Utifrån dessa kan, enligt förslaget, de olika utbildningarna "vidareutveckla sina pedagogiska och metodiska strategier mot bakgrund av sina respektive förutsättningar och målsättningar". De pedagogiska ingångsvärdena rör kunskap och lärande, etik, människosyn och Försvarsmaktens roll i samhället. Vad gäller utbildningens uppläggning och genomförande citeras högskolelag och -förordning med egna tillägg och

tolkningar. Dessa är mycket allmänt hållna och talar i synnerhet om vikten att stimulera det individuella ansvarstagandet och att arbeta med verksamhetsutveckling. Remissen ger riktlinjer ”på kort sikt”, ett år, som syftar till att alla utbildningsansvariga skall få pedagogisk utbildning, att pedagogiska utvecklingsplaner skall tas fram på lokal skolnivå, att rollfördelningen mellan FHS och de ingående skolorna skall diskuteras, utvecklas och struktureras, och att rutiner för kontinuerlig uppföljning/handledning av de studerande skall utarbetas.

Bedömaregruppen har tagit del av ett förslag till utbildningsplan för det nya YOP, från juni 2005, framtaget av ”AG Ämnen”. Dessutom har ett förslag till examensbeskrivning för yrkesofficersexamen delgetts gruppen. Gruppens bedömning av högskolemässigheten i det nya YOP baseras alltså på dessa två dokument, samt på de samtal som förts med representanter för arbetsgrupperna, och vid besöken på skolorna. I det följande kommer förslaget att kommenteras, dels utifrån de förutsättningar som utbildningsplan och examensbeskrivning ger, dels utifrån förutsättningarna för utbildningens genomförande.

Examensbeskrivning och utbildningsplan

Förslaget till examensbeskrivning för yrkesofficersexamen är kortfattat men innehåller de väsentligaste inslagen, även om krav också borde ställas på ett självständigt, reflekterande, vetenskapligt förhållningssätt. I förslaget ingår som krav att ”studenten skall ha fullgjort ett självständigt arbete inom ramen för kursfordringarna”. I utbildningsplanen saknas emellertid detta examensarbete, utom en notering om att det ingår i det ”andra skedet” (se nedan). I kursförteckningen finns ett specialarbete endast med i inriktning luftvärn, med 3 poäng. Det är bedömaregruppens bestämda uppfattning att ett examensarbete om 10 poäng skall införas mot slutet av alla inriktningar, där kadetten får visa sin förmåga till självständigt och analytiskt tänkande. Arbetet behöver inte behandla ett akademiskt ämne, utan kan, och bör, ha en nära koppling till den militära verksamhetens beprövade erfarenhet. Det viktiga är att arbetet har en vetenskaplig metod, handleds av en vetenskapligt skolad lärare och diskuteras på ett seminarium. Detta självständiga arbete bör föregås av en allmän metodkurs som ger kunskaper i olika analysmetoder, både kvantitativa och kvalitativa, och färdigheter i ett akademiskt skrivsätt. De examensarbeten från Chefsprogrammet som bedömaregruppen tagit del av visar att FHS håller mycket hög nivå vad gäller handledning och vetenskaplig metod.

Övningar i vetenskaplig metod och analytiskt tänkande bör komma in redan på ett tidigt stadium i utbildningen, och goda förutsättningar för att bedriva sådana övningar finns på FHS och de båda militärhögskolorna. Detta hindrar inte att lärarna på stridsskolorna bör få kunskaper i handledning och vetenskaplig metod, i synnerhet med tanke på den professionsrelaterade dimensionen av specialarbetet.

I utbildningsplanen är programmet uppdelat i två skeden, med tre terminer vardera, som beskrivs närmare i det följande.

Första skedet

Den första terminen genomförs vid någon av strids- och funktionsskolorna, beroende på kadettens inriktning. Han eller hon skall ”övergå från soldatutbildning till officersutbildning i känd miljö och med kända uppgifter”. Denna första termin har kurserna, som beskrivs mer utförligt nedan, ”i huvudsak en tillämpad karaktär” och ”endast militära ämnen studeras”. Den andra terminen samlas kadetterna på de tre stridsskolorna, för att ”vidga perspektivet till hela arenan”. Teoretiska inslag införs, men det är fortfarande ”endast militära ämnen”. Tredje terminen genomförs vid ”en generell skola” med ”teoretiskt präglade kurser på en högre abstraktionsnivå”, dock fortfarande ”endast militära ämnen”. I en sammanfattning anges att detta första skede ger de generella förmågor som anges i Försvarsmaktens måldokument.

Bedömargruppens slutsats är den rakt motsatta. Betraktar man i detalj de kurser som ingår i detta första skede är de 60 poängen uppdelade på 26 poäng krigsvetenskap, 20 poäng ledarskap/pedagogik, 10 poäng militärteknik och 4 poäng idrott och hälsa. De 13 första poängen i krigsvetenskap, som alltså skall bedrivas på strids- och funktionsskolor, ”genomförs med olika fokus beroende på funktionsskolans syfte”, men ger generella kunskaper som ”karttjänst, beteckningar på lägeskartor, grundbegrepp, orderskrivning”. Bedömargruppen betvivlar inte att dessa kunskaper är både generella och nödvändiga för en blivande officer, men att inordna dem under termen ”krigsvetenskap” är missvisande och stämmer inte överens med FHS ämnesplan för ämnet.

När detta skrivs pågår arbetet med kursplaner, men bedömargruppen har tagit del av förhandsversioner i ämnet ledarskap, där man synbarligen kommit längst i dialogen mellan Försvarsmaktens skolor och FHS. En jämförelse av dessa med motsvarande versioner från det nu nedlagda YOP visar tydligt den nedrustning av de högskolemässiga ambitionerna som präglar förslaget. Följande kursmål, som i det nedlagda YOP fanns redan på den grundläggande kursen ”Ledarskap A” (5 poäng), har helt försvunnit från de två kurserna i ledarskap (10 poäng) på termin 1 och 2:

- förståelse för hur människan reagerar inför, under och efter en kris
- förståelse för när och hur kris- och konflikthantering kan användas
- förståelse för olika utvärderingsmetoder
- kunna tillämpa metoder för källkritisk granskning och i olika källor söka, sovra och värdera material.

Dessutom ingick i första terminen på det gamla YOP en kurs i metodlära som syftade till att ”utveckla studenternas färdigheter att på ett strukturerat sätt analysera och bearbeta information/kunskap utifrån beprövad erfarenhet och med ett kritiskt/vetenskapligt synsätt”.

Under den försvarsmaktsgemensamma första terminen ingick dessutom, av kursplaner och litteraturlistor från MHS H att döma, vetenskapligt förankrade kurser i statsvetenskap och militärenska som helt har försvunnit i förslaget till nytt YOP.

Ingenting sägs om vare sig officersrollens specificitet, vetenskaplig grund, analytiskt tänkande eller Försvarmaktens grundsyn, som ändå är viktiga delar i just det generella förmågedokument man hänvisar till. Allvarligast är ändå att hela kursen "Officersrollen" om 10 poäng har utgått i förslaget till nytt YOP. Enligt kursplanen för denna, från MHS H, ingick i målen bland annat nedanstående:

- kunna förstå och förklara de generella förväntningar som ställs på en officer, och de krav som ställs på individen för att motsvara dessa förväntningar
- kunna förstå de etiska och moraliska förväntningar som ställs på en officer, samt utveckla egna attityder och värderingar i enlighet med dessa förväntningar
- utveckla förmågan att självständigt, och kritiskt, bedöma situationer/problem och lösa uppgifter
- utveckla självinsikt genom att kunna delge och motta, samt förstå betydelsen av feedback inom ramen för egenutveckling.

I förslaget till ny utbildningsplan avfärdas progressionen helt i första skedet, eftersom "samtliga kurser ligger på grundkursnivå". Det nedlagda YOP var dock inte främmande för progressionen som en naturlig och eftersträvsvärd effekt av en högskolemässig utbildningsansats. I kursplanen för "Taktik A" fanns formuleringar som "att utveckla kadettens taktiska förståelse [...] inför termin 3-4" eller att "skapa gemensam grund för fortsatt taktikutbildning". Denna militära men teoretiska kurs gavs alltså på militärhögskola och innehöll militärteori med militärhistoria, systemkunskap, militär metodlära (med exempelvis analys av taktisk problemställning) och internationell verksamhet. Litteraturlistan innehöll krigsvetenskapliga verk av såväl svenska som utländska författare.

Bedömargruppen kan inte utifrån förslaget se om momentet Idrott och hälsa enbart gäller de enskilda kadetternas "fysiska stridsvärde", eller om idrotts- och hälsovetenskapliga inslag ingår. Med tanke på att samarbete mellan i varje fall MHS K och Gymnastik- och idrottshögskolan redan finns, ges här en möjlighet att enkelt uppnå vetenskaplig grund.

Andra skedet

De återstående tre terminerna av YOP planeras bli genomförda vid samma enheter som termin 1. Skedet utgör "ett tydligare professionsskede, med primärfokus på uppnående av specifika förmågor enligt förmågedokumentet". Eftersom redan det första skedet var så tydligt praktiskt och professionsförankrat, blir det här klart att de akademiska inslagen man kunde förvänta sig i en modern och internationellt gångbar officersutbildning inte finns med i föreliggande förslag.

Inriktningarna Tekniker och Logistik saknar all form av teoretiska och/eller högskolemässiga inslag och är rena yrkesutbildningar. Inriktningarna För-

bandsledning mark och Systemoperatör mark har vissa sådana inslag, ehuru mycket återstår att definiera. Exempelvis specificeras inga delkurser inom hela inriktningen Säkerhetsofficer, där kunskaper inom exempelvis psykologi, folkrätt, statsvetenskap och interkulturell kommunikation torde vara väsentliga för ett framgångsrikt lösande av uppgiften. Sådana inslag saknades visserligen i det nedlagda YOPs kursplaner för säkerhetsofficerare, men då hade ändå kadetterna fått allmänna kunskaper inom området under det första året.

Även om materialet är ofullständigt, kan bedömaregruppen konstatera att det andra skedet än mindre än det första uppfyller kraven på högskolemässighet. Delkurserna är befattningsspecifika eller till och med materielspecifika, progression saknas, den vetenskapliga grunden är frånvarande och något avslutande examensarbete nämns inte. Det förtjänar att påpekas att i andra europeiska länder återfinns kurser i slutskedet av den grundläggande officersutbildningen som i Sverige ligger på stabs- och chefsprogrammen.

Genomförande

Fem terminer av sex planeras bli förlagda till strids-, fack- och funktionsskolorna, sammanlagt ett tiotal till antalet. Endast den tredje terminen planeras bli förlagd till ”generell skola” som det uttrycks i utbildningsplanen, det vill säga förmodligen FHS eller de båda militärhögskolorna, eller kanske ingendera, eftersom en parentes öppnar för att undervisningen kan skötas av ”lärare från generell skola på flera platser”.

Den planerade förläggningen av det nya YOP förvånar bedömaregruppen. Även om det inte ingår i gruppens uppdrag att ha synpunkter på Försvarmaktens organisationsstruktur, förefaller det tveksamt att lägga en så stor del av utbildningen (fem terminer av sex) på de skolor som i varje fall i nuläget uppvisar minst högskolemässighet, och varav en uttrycker en skeptisk hållning till högskolemässighet. Som ovan konstaterats, är det av de tre stridsskolorna endast MSS som uppvisar ansatser till högskolemässighet, och där ledning och lärare aktivt vill låta ett sådant synsätt präglade utbildningen. Med kvaliteten som ledstjärna bör varje utbildningsenhet i första hand ägna sig åt de moment där man har specialistkompetens. Det är i nuläget endast vid FHS, och de båda militärhögskolorna, som den kompetens finns som kan garantera den generella ingång i officersrollen som är nödvändig för yrkesrelevansen och den teoretiska, vetenskapliga grund som är nödvändig för högskolemässigheten.

Den stora satsningen på högskolepedagogisk utbildning för de militära lärarna är lovvärd, men riskerar i detta sammanhang att uppfattas som en order att undervisa enligt en viss föreskriven pedagogisk metod. Det bör vid upphandlingen av de högskolepedagogiska kurserna tillses att bredden på det pedagogiska fältet belyses, och att innehållet kopplas till för militär utbildning relevanta exempel. Det förhållande att en lärare genomgått högskolepedagogisk utbildning är inte i sig ett tecken på att utbildningen är högskolemässig, bara att formerna kan präglas av vetenskapligt grundade pedagogiska förhåll-

nings sätt. Den vetenskapliga grunden säkerställs ju i första hand genom att det finns ett samspel mellan forskning och undervisning.

Bedömargruppen är oroad över de planer som finns i Högkvarteret på en etappavgång efter ett år (40 poäng) från programmet, *särskilt* med föreliggande förslag till uppläggning av officersutbildningen. De kadetter som bara studerat ett år, på stridsskola eller motsvarande, kan inte räknas som officerare, och saknar viktiga delar av den förmåga som krävs på de platser i internationella operationer som etappavgången förmodligen avser att fylla.

Slutsats

Bedömargruppen finner att förslaget till nytt YOP inte kan anses högskolemässigt. Allvarliga försämringar vad gäller vetenskaplig grund, analytiskt tänkande, progression, officersrollen och civila akademiska ämnens plats har gjorts jämfört med det nyligen nedlagda YOP. Dessutom har det internationella perspektivet delvis förlorats ur sikte. Denna nedrustning har gjorts till förmån för kurser relaterade till specifika befattningar som kanske inte längre existerar när officerarna kommer att examineras. Bedömargruppen har förståelse för att det nedlagda YOP inte gav tillräckliga militärprofessionella kunskaper och färdigheter, men anser att den föreslagna förlängningen av utbildningen till tre år bland annat kan användas för att nå denna förbättring.

Kvalitetsarbete vid Försvvarshögskolan och dess kvalitetssäkrande roll

Allmänt om kvalitetsarbete

Högskoleverket publicerade 1998 en rapport med titeln ”Fortsatt granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid universitet och högskolor”, ur vilken följande bedömningsgrunder för kvalitetsarbete kan hämtas.

Kvalitetsarbete omfattar ”de mål, strategier, angreppssätt och den organisation som lärosätet utnyttjar för att säkra och utveckla kvaliteten i sin samlade verksamhet”. Det innebär ”en utveckling av verksamheten genom explicita och systematiska åtgärder”. Det systematiska arbetet med kvalitetsutveckling skall leda till en struktur som uttrycks i ”mål, aktiviteter för att nå målen, resultat, utvärdering och därav föranledda åtgärder”. Det skall finnas ett övergripande *kvalitetsutvecklingsprogram* för lärosätet.

Vid bedömningar av lärosätenas kvalitetsarbete har Högskoleverket i synnerhet beaktat följande punkter:

- strategin för kvalitetsarbetet
- långsiktigheten
- delaktigheten
- integrationen
- utvärderings- och uppföljningssystemen.

Därutöver har man bland annat sett på studentens ställning, lärarnas kompetens och kompetensutveckling, jämställdhet och mångfald, ledarskap, samverkan och internationalisering. I den föreliggande studien har bedömargruppen använt sig dels av ovanstående, dels av egna referenser.

Förutsättningar

Rektor för FHS fastställde i mars 2005 ett *kvalitetsutvecklingsprogram* för åren 2005 – 2007 vilket är positivt. Anknytningen till FHS långsiktiga strategiska planer och arbete är dock inte helt klar. Ansvariga finns utsedda för olika områden som berörs av programmet, men hur åtgärderna skall genomföras och följas upp framgår inte. Programmet skall bygga på att ”mål skall utformas konkret, realistiskt och tydligt”, och dessa mål skall vara möjliga att mäta och följa upp. Ändå är de mål som formuleras i programmet otydliga, av typen ”Utveckla, Vidareutveckla, Stöd”. Institutionernas eget ansvar i helheten är också oklar. Kvalitetsplaner för ledningskansliet och förvaltningskontoret saknas.

De olika institutionernas kvalitetsutvecklingsplaner ger ett skiftande intryck. Samtliga understryker vikten av forskningsanknytning men nämner föga om hur den praktiskt skall säkras. Resonemang kring lärarkompetensens

betydelse förekommer inte ofta, och möjligheterna till samverkan med exempelvis FOI nämns inte.

KVI skall enligt FHS övergripande kvalitetsutvecklingsprogram, och i enlighet med sitt programansvar, ha ett särskilt samordningsansvar för utvärdering och alumniundersökningar. I det egna kvalitetsutvecklingsprogrammet, antaget före FHS övergripande program, är de valda prioriteringarna och de uppsatta målen adekvata, men resonemangen som leder fram till dem är inte alltid så tydliga. Civila lärare på "lägst kandidatnivå" är ett alltför lågt ställt krav och ett möjligt hot mot den vetenskapliga grunden. Samarbetsformerna kan utvecklas, i synnerhet med tanke på FHS samordningsansvar för den grundläggande officersutbildningen från 1 januari 2006, där *KVI* i kraft av sitt programansvar har en nyckelroll. Som tidigare nämnts i avsnittet om beprövad erfarenhet, finns i *KVI*s kvalitetsutvecklingsplan ett resonemang kring officersutbildning som håller hög kvalitet, och som förtjänar att lyftas fram tydligare i diskussionerna om nytt YOP.

ISS hänvisar i sin kvalitetsutvecklingsplan till Högskoleverkets kvalitetskriterier, men institutionen bör rimligtvis också ha egna kriterier. Det talas om utvärdering som metod för att kontrollera uppsatta resultatmål, men inte om vem som har ansvar för denna utvärdering. Forskningen analyseras vad gäller effekt och resultat, men inte vad gäller syfte. Allmänt sett är planen alltför instrumentell, och det är karakteristiskt att en blankett för avvikelserapportering bifogats.

*MTI*s kvalitetsutvecklingsplan nämner inget om samverkan med FOI och industrin vilket är förvånande. Den egna forskningens syfte skall vara att utveckla ämnet i utbildningen, vilket kan verka begränsande för forskningens bredd. Planen visar inte tydligt vilka mål som är uppnådda eller inte uppnådda.

ILM är den institution vid FHS som har flest civila (akademiska) lärare, vilket inte satt några avtryck i kvalitetsutvecklingsplanen, som håller en anmärkningsvärt låg nivå. Ett dokument som sägs beskriva den interna "arbetsmetoden för att säkerställa kvalitet och utveckling inom forskning och utbildning" är föga mer än en projektmall. Långsiktiga mål saknas helt, och den bifogade åtgärdsplanen innehåller detaljer på en nivå som tyder på brist på medvetenhet om vad kvalitetsarbete innebär. Det föreslagna inköpet av en elektrisk häftapparat må vara vällovt för att underlätta personalens arbete, men är knappast ämnat att höja och säkra den långsiktiga kvaliteten i ledarskaps- och managementdelarna av officersutbildningen.

FoUN skall enligt sin arbetsordning kontrollera kvaliteten i utbildningen vid FHS, men detta ansvar upphör under hösten 2005, vilket bedömargruppen finner olyckligt, i synnerhet i ljuset av det från 1 januari 2006 till myndigheten överförda ansvaret för det nya YOP. En kvalitetsgranskande instans över institutionsnivå är en värdefull del av kvalitetsarbetet, och nämnden hade också vid flera tillfällen uppmärksammat ledningen på brister i dokument och kvalitetsplaner från institutionerna. En kvalitetsplan för examinationen saknas.

FHS jämställdhetsplan håller hög kvalitet. Tydliga och mätbara mål finns och dessutom en analys av nuläget. I mångfaldsplanen för åren 2005 – 2007 finns högt ställda mål för arbetet med mångfald på myndigheten. I planen finns bland annat dokumenterat att det är FHS ”fasta övertygelse om att mångfald är en fråga för alla” samt att ”mångfaldsarbetet syftar till att tillvarata varje individs olika förmågor”. Planen saknar dock helt anvisningar om hur FHS skall nå de uppsatta målen, förutom vilka befattningar som har ansvar för att beivra kränkande särbehandling eller diskriminering. Det tycks inte finnas någon särskild befattning som har mångfaldsfrågor som särskilt ansvarsområde, och därmed kan arbeta operativt med dessa frågor.

Praktiskt kvalitetsarbete och FHS kvalitetssäkrande roll

Kvalitetsarbete yttrar sig också i konkreta åtgärder, och FHS har de senaste åren genomfört ett omfattande rekryteringsarbete för att knyta till sig framstående vetenskaplig kompetens. Det i förhållande till utbildningsvolymen stora antalet professorer är imponerande, liksom merit- och publikationslistor, även om vissa av dessa är behäftade med förvånande formella brister. FHS verkar också ha förstått vikten av samband mellan högkvalitativ forskning, internationell synlighet och en kreativ miljö. Ämnesrådet vid KVI, där även professorer från andra institutioner är medlemmar, är ett tecken på god intern samverkan.

Även de infrastrukturella förbättringarna är tecken på kvalitetsarbete i praktiken. De nya lokalerna på KTH-området är ändamålsenliga, och samlokaliseringen med Utrikespolitiska institutet liksom upprättandet av det gemensamma Anna Lindh-biblioteket skapar fysiska förutsättningar för samverkan. Omfattande internationella kontakter med andra försvarshögskolor och enskilda forskare, liksom internationella seminarier och regelbundna besök av utländska forskare, borgar för hög kvalitet på forskningsutbyte och på den kritiska och kreativa miljön. Studentutbytet med utländska skolor är dessutom betydande, och internationaliseringen har vid FHS nått längre än på flera civila lärosäten.

Det regelbundna utbytet mellan FHS och FM vad gäller de militära lärarna (varav runt en tredjedel byts ut varje år på grund av de korta kommenderingarna) är ett hinder för kontinuitet men kan bidra verksamt till att aktuella forskningsresultat förs ut på fältet, och därigenom till en indirekt kompetenshöjning inom FM.

Systematisk uppföljning och utvärdering är en viktig del av kvalitetsarbete, och det skriftliga åtgärdsprogram efter genomförda utvärderingar som KVI upprättat ger ett ambitiöst intryck. Studerandeinflytandet förefaller väl organiserat och fungerande.

Bedömaregruppen har som helhet ett positivt intryck av kvalitetsarbetet vid FHS, även om vissa brister kan konstateras på institutionsnivå. Den stora frågan är dock hur FHS kommer att hantera sitt programansvar, inklusive kvalitetssäkring, för hela officersutbildningen från 1 januari 2006. I de nu ak-

tuella kvalitetsutvecklingsplanerna nämns inget om detta, och inga kvalitetsplaner för säkrande av officersutbildningens vetenskapliga grund och andra kvalitetskriterier finns från FHS. Det är ytterst viktigt att sådana planer tas fram i god tid till kursstarten hösten 2006, i samråd med Utbildningsinspektören och de ansvariga skollidarna. Dessa planer måste sedan brytas ned till lokala kvalitetsdokument, som redan finns i stor utsträckning, och resultera i konkreta kvalitetsåtgärder. Bedömargruppen har endast tillställts ett arbetsdokument med titeln "Försvarsmaktens och Försvarshögskolans gemensamma utvecklingsarbete", där den enda konkreta åtgärden till följd av det utökade programansvaret är att FoUN bör utökas med kompetens för att bedöma militär yrkesrelevans. I en situation där FoUN:s befogenheter i kvalitetshänseende beskrivs förefaller denna åtgärd närmast symbolisk.

Bedömargruppen måste dock konstatera att det är ett tecken på bristande vetenskapligt kvalitetsarbete att FHS medverkat till att presentera ett förslag till nytt YOP som har uppenbara brister i högskolemässighet. Om dessutom inte FHS kan tillse att dess egna institutioner kan åstadkomma enhetliga och kvalitativa kvalitetsplaner, ställer sig bedömargruppen frågande till hur man skall kunna kvalitetssäkra ett större antal skolor som formellt lyder under en annan myndighet.

Kvalitetsarbete inom Försvarmakten och dess skolor

Försvarmakten, allmänt

Under denna rubrik kommer kvalitetsarbetet på central nivå vad gäller utbildning att kommenteras. Av naturliga skäl berörs inte kvalitetsarbetet inom hela Försvarmakten. Dock måste nämnas, att Försvarmakten i sin helhet omfattas av verksamhetsledningssystemet FM VHL, som väl klargör befogenheter och ansvarsområden och som förefaller adekvat för myndigheten. Utbildning, i synnerhet utbildning som gör anspråk på att vara högskolemässig, kräver dock en annan typ av kvalitetsarbete.

Här är Utbildningsinspektörens roll väsentlig, och den nuvarande innehavaren av denna post har väl insett behovet av särskild kvalitetssäkring. En första utgåva av "Utbildningsinspektörens kvalitetssäkringsdokument" kom i november 2003, och följdes av en delvis omarbetad och förbättrad version i mars 2005. Dokumentet har underrubriken "Försvarmaktens tillämpning av Högskoleverkets kvalitetskriterier vid kompetensutveckling av personal", och är organiserat efter 13 av de kriterier som Högskoleverket har ställt upp som riktlinjer för kvalitetsarbete. Utbildningsinspektören betonar att kriterierna skall gälla för all utbildning inom Försvarmakten, både teoretisk och praktisk, och konstaterar att de utgör "Försvarmaktens nuvarande tolkning och tillämpning" av kriterierna, och att de inte ersätter FM:s VHL.

Utbildningsinspektörens kvalitetssäkringsdokument är tydligt, genomarbetat och fokuserar på högskolemässiga aspekter utan att göra avkall på den militära utbildningens särart och särskilda behov. Dokumentet förtjänar att lyftas fram, inom Försvarmakten men även vid FHS med tanke på programansvaret för officersutbildningen. Det är också ett mer kvalitativt och adekvat dokument än FHS institutioners kvalitetsutvecklingsprogram, med undantag för KVI:s.

Utbildningsinspektören utövar också tillsyn över Försvarmaktens utbildningar genom regelbundna inspektioner på skolorna. Erfarenheterna från dessa redovisas i särskilda rapporter, och bedömargruppen har fått ta del av en sådan rapport gällande Markstridsskolan. Den ger ett öppet och genomarbetat intryck, och tyder på att utvärdering som kvalitetsinstrument fungerar väl i Försvarmaktens utbildning under Utbildningsinspektörens ledning.

Försvarmaktens jämställdhetsplan är tydlig och kvalitativ. Den visar klart vem som har ansvar på respektive nivå och hur målen skall utformas. Dessutom sker årliga uppföljningar av de olika förbandens planer. Försvarmakten har också en handlingsplan mot kränkande särbehandling, diskriminering och sexuella trakasserier. Den är systematisk och uttömmande vad gäller rutiner och praxis för att hantera och motverka fall av särbehandling, diskrimi-

nering och sexuella trakasserier. Det finns tydliga direktiv för hur de anställda skall agera vid uppkomna fall, samt en medvetenhet om vikten av intern utbildning i ämnet.

Utbildningsinspektören har tillsatt en särskild utredningsgrupp under MHS H ledning för att utreda hur studerandeflytandet kan utvecklas inom Försvarmaktens utbildningar.

De stora nedskärningar som gjorts inom Försvarmakten de senaste åren har naturligtvis försvårat kvalitetsarbetet, i synnerhet vad gäller det långsiktiga arbetet. Det är dock viktigt att inte kvalitetsarbetet sätts på undantag i omorganisationer och vid nedskärningar.

Försvarmaktens skolor

Militärhögskolorna

För närvarande är som tidigare nämnts verksamheten mycket begränsad vid militärhögskolorna. Det har dock lämnat utrymme för kompetensutveckling och kvalitetsarbete. Eftersom, på grund av Försvarmaktens omstruktureringar, en stor del av personalen är nyanställd, har man först inventerat kompetensen hos personalen, och därefter upprättat en kompetensutvecklingsplan. Under våren 2005 genomfördes dessutom vid MHS K en självvärdering enligt Högskoleverkets kvalitetskriterier, och en enkät har utgjort underlag till en ny kvalitetsutvecklingsplan. Vid MHS H pågår arbetet med självvärdering på samma sätt under hösten 2005. Båda skolorna känner osäkerhet inför sin framtida roll, något som naturligtvis kan hämma kvalitetsutvecklingsarbetet, men kanske också sporra personalen att lyfta fram kvalitetsaspekterna.

Organisationsstrukturen skiljer sig åt mellan skolorna – MHS K är organiserat på ett traditionellt sätt med enheter, medan MHS H har en procesorienterad struktur.

Stridsskolor

Vad gäller kvalitetsarbete vid Försvarmaktens övriga skolor kommenterar bedömargruppen endast de tre stridsskolorna, där man också gjort besök. Kvalitetsarbetet måste vid dessa skolor ses i relation till de snabba förändringar som försvaret genomgått de senaste åren. Kvalitetsarbete är en långsiktig process, och man måste beakta att det delvis är helt nya strukturer som dessa skolor arbetar inom.

Markstridsskolan

En av de inspektioner som Utbildningsinspektören genomfört ägde rum på MSS, i december 2004. Som ovan nämnts har bedömargruppen tagit del av denna rapport och ser den som ett gott exempel på intern utvärdering. Utbildningsinspektören fann att det inte bedrevs ”något separat sammanhållande kvalitets- eller utvecklingsarbete, som involverar alla vid skolan”. Eleverna vid skolan kände inte heller till något övergripande kvalitetsarbete, men upplevde att utvärderingar togs emot på ett konstruktivt sätt och att vissa förändringar

genomförts. Trots bristen på övergripande kvalitetsarbete konstaterades att verksamhetsledningen skedde strukturerat och att den ekonomiska uppföljningen var god, men att skolan borde "fortsätta sitt arbete med att ytterligare öka sin kvalitet i uppföljningsarbetet". Utbildningsinspektören efterlyste också ett "mer strukturerat internt kompetensutvecklingsarbete" och att kombinerade tjänster som lärare och utvecklare infördes för att skapa närhet mellan undervisning och forskning/utveckling. Vidare uppmanade Utbildningsinspektören skolan att bättre ta tillvara de internationella erfarenheterna, och utveckla studerandeflytandet.

Ett problem kan ses i den oklara ledningsstrukturen på högre ort, då utbildningen styrs och kvalitetssäkras av Utbildningsinspektören, och skolan som enhet styrs av Arméinspektören. Utbildningsinspektörens kvalitetssäkringsdokument sägs i självvärderingen inte vara tillräckligt implementerat i skolans interna verksamhetsledning. Det kan också förekomma ett olyckligt konkurrensförhållande mellan skolans tre olika processer utveckling, utbildning och träning.

Luftstridsskolan

Vid LSS finns en person särskilt avdelad för att utveckla kvalitetsarbetet. Man arbetar med kvalitetsarbetet enligt den av Försvarmakten anvisade modellen. Bedömargruppen upplever att man kommit långt inom denna del men att man däremot inte är förtrogna med den av FHS använda kvalitetsmodellen. Utbildningsinspektörens kvalitetssäkringsdokument och HF hade man inte hunnit lika långt med ännu. Man såg tydliga problem i de många olika dokumenten och ansåg att dessa inte alltid stämde överens.

Den bristande samordningen avseende styrningen av officersutbildningen sågs som ett problem.

Praktiskt arbetade man enligt de studerande och lärarna ständigt med kvalitetsförbättrande åtgärder och man uttryckte att ledningen gav ett bra stöd.

Flygtjänsten i sig är fylld av kvalitetstänkande vilket gör att tankesättet finns implementerat i organisationen.

Sjöstridsskolan

Vid bedömargruppens besök i början av oktober 2005 var verksamhetsdokument som arbetsordning, kvalitetshandbok, jämställdhetsplan med mera under utarbetande, och dessa utgår i många fall från dokument från Örlogsskolorna. Marinen måste också följa de särskilda internationella kvalitetsnormerna STCW (Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers).

FM:s VHL är väl inarbetat vid SSS, men ett oroande tecken är man vid skolan uttalar att verksamhetsledningssystemet står i motsatsställning till Högskolelag och -förordning. Utbildningsinspektören uttalar klart i sitt kvalitetssäkringsdokument att hans dokument – som i stor utsträckning bygger på just HF – och FM:s VHL är komplementära och inte kan ersätta varandra.

Yrkesrelevans

Allmänt om militär yrkesrelevans

I sin bedömning av utbildningarnas *militära* yrkesrelevans har bedömaregruppen först velat definiera officersrollen. Man har därvid, förutom den egna militära sakkunskapen, utgått från Utbildningsinspektörens dokument ”Officersrollen” samt från försvarsministerns tal vid Försvarshögskolans invigning, som exempel på de aktuella politiska ambitionerna.

Kärnan i officersyrket är förmågan att planera, leda (och ledas) och fatta beslut. Dessutom är förtroendet att på samhällets uppdrag i extrema situationer utöva lagligt våld och ta liv en för officersyrket unik egenskap.

Officersyrket är tredelat: officeren skall kunna delta i väpnade konflikter likväl som i internationella fredsbevarande insatser. Han eller hon skall dessutom bedriva undervisnings- och utvecklingsverksamhet i fredstid. Det finns också en tudelning i yrket, och det är den mellan officerare med generell inriktning, som arbetar med utbildning, övning och i ett senare skede av karriären med övergripande taktiska och strategiska frågor, och officerare med specialistinriktning, som handhar olika former av teknisk utrustning. I det individuella karriärperspektivet är yrket också en lång rad yrken, från en fänrik som huvudsakligen arbetar med grundläggande utbildning av värnpliktiga till en general som arbetar med strategiska frågor på hög nivå och med stor komplexitet.

I en tidigare världspolitisk kontext fanns en tydligt definierad hotbild för svenskt vidkommande. Den svenska försvarsmakten hade till främsta uppgift att värna territoriet i händelse av ett fientligt invasionsförsök. Varje officer hade sin uppgift i den krigsorganisation som fanns och regelbundet övades enligt detta scenario. Sedan en tid tillbaka bedöms den världspolitiska kontexten annorlunda, och den svenska försvarsmakten har skurits ned till en nivå där den tidigare uppgiften inte längre är aktuell. Istället har internationell samverkan av skilda slag blivit allt mer betydelsefull. Sverige deltar sedan länge med trupp i FN-ledda operationer, och de planer som finns på europeisk nivå för en gemensam beredskap ger också officersrollen en internationell prägel som inte funnits på samma sätt tidigare. Den mer differentierade hotbilden, och de olika uppgifter som en FN-trupp kan ställas inför, gör också att, som försvarsministern uttrycker det, ”ökad omvärldsförståelse kan bli en framgångsfaktor i den väpnade striden”.

Både på nationell och internationell nivå innebär den förändrade miljön att officeren snabbt måste kunna anpassa sig till olika förhållanden, arbeta självständigt likväl som i grupp, med svensk såväl som utländsk trupp. Officeren måste dessutom kunna samverka med civila krisaktörer av olika slag och i olika länder. Han eller hon måste kunna hantera inte bara ett utan flera integrerade vapensystem i snabb teknisk utveckling, och ha kunskaper i folkrätt liksom,

för internationell tjänstgöring, kunskaper om den kultur inom vilken operationen bedrivs. Dessutom måste de personliga egenskaperna vara sådana att uppgifterna kan lösas på ett så korrekt och ansvarsfullt sätt som möjligt även under mycket påfrestande fysiska eller psykiska förhållanden.

Bedömaregruppen finner att Utbildningsinspektörens dokument om officersrollen visar på officerens roll i en föränderlig omvärld, och väl låter sig förenas med ambitioner att göra officersutbildningen mer högskolemässig. De så kallade förmågedokument, som både allmänt för alla officerare, och mer i detalj för olika inriktningar, specificerar de krav Försvarsmakten ställer, väcker dock vissa frågor. Situationsbeskrivningen för de generella förmågorna är i stort sett identisk med Utbildningsinspektörens dokument, men vad gäller specifika förmågor sänks kraven på ett förvånande sätt. Att officerare på nivå 6 (löjtnant) endast skall kunna leda grupper, och dessutom endast svenska grupper, är märkligt efter hela tre års utbildning. I en internationell jämförelse skulle dessa officerare närmast likställas med *warrant officers*. De generella dokumentens skrivningar om flexibilitet och betydande ansvar även på lägsta befälsnivå återspeglas inte i de specifika förmågedokument, trots att deltagande i komplexa internationella operationer ställer stora krav även på de lägsta nivåerna i mötet med civilbefolkning och utländska kolleger.

Militär yrkesrelevans i Stabs- och Chefsprogrammen

Bedömaregruppen finner att Stabsprogrammets innehåll idag är relevant för de uppgifter som möter officerare på nivå 4 (major). Utbildningens innehåll har förändrats avsevärt under de senaste tio åren och man har i denna förändringsprocess utnyttjat lärdomarna från Chefsprogrammets förändring. Positiva inslag är det internationella förhållningssättet som präglar hela utbildningen, medvetenheten om komplexiteten i de nya uppgifterna och integrationen mellan de tre försvarsgrenarna. Programmet innehåller en internationell övning, och genomförandet av kurserna förefaller hålla hög nivå både ur vetenskaplig och praktisk nivå. Stabsmetodik har en central plats, vilket är logiskt med tanke på när utbildningen infaller på officerarnas karriärväg. Metodlärnan stödjer både stabsarbetet (där såväl förmåga till kvalificerat lagarbete som självständiga bedömningar är nödvändiga) och det vetenskapliga arbetet.

Även vad gäller Chefsprogrammet är bedömaregruppen positiv, och anser att innehållet i programmet väl motsvarar de uppgifter som de blivande officerarna på nivå 2 och 3 möter. Programmet ger en bred bild av dagens verksamhet, men ger också stor möjlighet till individuell eller områdesspecifik profilering och fördjupning. Liksom på Stabsprogrammet är det internationella inslaget betydande, vilket väl förbereder de högre officerarna för stabstjänster och motsvarande i internationella operationer.

Civil yrkesrelevans i Stabs- och Chefsprogrammen

Många officerare på högre nivåer har de senaste åren övergått till kvalificerade tjänster på den civila arbetsmarknaden, ofta till chefspositioner. Även om det

är vanskligt att betrakta detta faktum som ett kvitto på att den högre officersutbildningen skulle ha en hög grad av civil yrkesrelevans, visar det ändå att officerare som genomgått ett av dessa program, eller båda, är eftertraktade på arbetsmarknaden. Ett stort antal officerare med chefsutbildning återfinns idag på framträdande poster i näringslivet och den offentliga sektorn. Exempelvis är omkring 200 före detta officerare anställda som förvaltningschefer eller rektorer inom skolan, främst på högstadie- och gymnasienivå.

Militär yrkesrelevans i förslaget till nytt YOP

I frågan om yrkesrelevans i den grundläggande officersutbildningen måste man först och främst skilja mellan *yrket* officer och den specifika *befattning* som officeren skall bekläda efter avslutad utbildning. Bedömaregruppen är av den bestämda åsikten att, i en föränderlig teknisk, politisk och ekonomisk kontext, officersutbildningen inte kan vara inriktad på specifika befattningar. De traditionella nivåerna i militär organisation – strategisk, operationell och taktisk – glider in i varandra, och begreppen har i många sammanhang inte längre någon praktisk betydelse.

Det föreliggande förslaget till nytt YOP har en stark inriktning på den omedelbara nyttoeffekten, det vill säga användbarheten på de enskilda förbanden. Den största delen av utbildningen är förlagd till strids- och fack- och funktionsskolorna, och större vikt är lagd på träning, materielhantering och rutiner än på utbildning i vad yrket innebär. I fredstid, eller i en tydligt identifierad hotbild, kan denna typ av officersutbildning vara relevant. I ljuset av den utveckling som kan ses internationellt, och med tanke på de internationella uppgifter som i allt högre utsträckning kommer att vara en del av även svenska officerares arbete, krävs en bredare bakgrund även på lägre nivåer. Kunskaper om internationell säkerhetspolitik, skilda kulturmönster, maktproblematik, språk, geografi och historia är högst relevanta. Dessutom krävs en mycket solid grund, även teoretiskt, inom ledarskap, motivation och psykologi samt inte minst personlig mognad, självinsikt och självkontroll.

De blivande officerarna kommer sannolikt att uppfylla Försvarmaktens målbild enligt förmågedokumentet, på så vis att han eller hon kommer att vara väl förtrogen med sin materiel och med sin specifika uppgift. Detta är emellertid alltför låga krav, och i förslaget till nytt YOP lämnas de utexaminerade officerarna dåligt rustade att möta det oförutsägbara. Bedömaregruppen uttrycker farhågor huruvida dessa officerare kommer att vara i stånd att lösa de uppgifter de kan ställas inför.

Framtidens ledare i försvaret måste ha stor förmåga till anpassning, stor förståelse för andra kulturer och stor förmåga till nära samverkan med andra militära styrkor och med olika civila aktörer. En treårig officersutbildning skulle kunna nå dessa mål, men måste då ha en helt annan uppläggning än det föreliggande förslaget. Avsevärt mer gemensam teoretisk utbildning krävs för att ge kunskaper enligt ovanstående men också för att skapa förmåga till självständigt och analytiskt tänkande. Att kunna granska kritiskt och använda

sig av beprövad erfarenhet och vetenskaplig grund är troligen en förutsättning för att i framtiden kunna verka som officer i internationella sammanhang, i all synnerhet som ett flertal av de europeiska officersutbildningarna är eller är på väg att bli "akademiserade". Som Skolreformutredningen konstaterade, ökar, med nya försvars- och säkerhetspolitiska strukturer, också vikten av att utbildningarna harmoniseras mellan europeiska länder.

Uppläggningsen av förslaget till det nya YOP speglar tankegångarna från det gamla invasionsförsvaret, och kan inte sägas vara yrkesrelevant. Det utgår alltför mycket från förbandens krav och förväntningar i dagsläget, och ger inte den blivande officeren den breda grund som yrket kräver, inte minst i ett internationellt perspektiv.

Civil yrkesrelevans i förslaget till nytt YOP

Bedömaregruppen finner det märkligt att beteckningen "yrkesofficer" fortfarande används i en situation där få officerare arbetar inom försvaret till pensionen, och ser inget skäl till varför inte enbart "officersprogrammet" skulle vara tillräckligt. Det skulle också ge en signal till den civila arbetsmarknaden om att utbildningen ger generella kunskaper och färdigheter som är användbara på flera områden.

Om trenden fortsätter att få officerare arbetar kvar i yrket till pensionen, så kommer möjligheterna att byta karriär vara avgörande för yrkets attraktionskraft. Arbetsgivaren måste då veta vilken teoretisk och praktisk kompetens den sökande besitter. Den föreslagna uppdelningen under den största delen av YOP motverkar dessa syften. Dessutom ger det föreliggande förslaget inte tillräckligt av de inslag som är användbara i civila eller akademiska sammanhang.

Bedömargruppens reflektioner

Allmänt

- Bedömargruppen måste konstatera att den aktuella situationen med stora omstruktureringar inom det svenska försvaret gör tidpunkten för bedömning olycklig, i synnerhet som Yrkesofficersprogrammet är föremål för omorganisering och dess konkreta kursinnehåll ännu inte föreligger.

Försvarshögskolan

- Försvarshögskolans forskning håller hög nivå. De senaste årens förändringar och rekryteringar har fört Försvarshögskolan till en ställning som motsvarar ett kvalitativt och självständigt forskningsinstitut, som kan ge god vetenskaplig grund för undervisningen på de relevanta programmen.
- Emellertid verkar vissa institutioner vid Försvarshögskolan behöva förbättra sitt kvalitetsarbete.
- Ett självständigt uppsatsarbete är en viktig del i en högskolemässig utbildning, och bör därför finnas med som ett särskilt moment på officersutbildningens alla nivåer.
- Bedömargruppen finner att Stabsprogrammet, med tillägg av examensarbete, kan ses som en utbildning på kandidatnivå enligt gällande examensordning.
- Chefsprogrammet skulle vinna på att de metodiska momenten samlades till en för alla obligatorisk kurs i vetenskaplig metod.
- Processen för uppsatsarbetet på Chefsprogrammet håller hög kvalitet.
- Kurserna på Chefsprogrammet kan anses motsvara magisternivå enligt gällande examensordning. Vid en anpassning av utbildningarna till Bolognaprocessens examensordning kan större krav komma att ställas på uppsatserna på Chefsprogrammet.
- I ämnet krigsvetenskap har Försvarshögskolan lyckats akademisera ett militärt ämne, nämligen taktik och operationer, som många anser vara ett ämne som endast kräver praktiska och tekniska kunskaper.
- Högre officerare får, tack vare utbildning och erfarenheter i synnerhet av ledarskap och pedagogik, en allmängiltig kompetens som är användbar på flera områden i samhället.

Samordning

- Med så många aktörer inblandade, behövs ett sammanhållet ansvar för utbildningen, dess kvalitet, högskolemässighet och yrkesrelevans. Därför är det av stor vikt att Försvarshögskolan ägnar stort engagemang åt sitt kommande programansvar för hela officersutbildningen, och tillser att kursplaner, lärarkompetens och genomförande vid skolorna håller högskolemässig kvalitet. På samma sätt är det av stor vikt att Försvarsmak-

tens skolor låter Utbildningsinspektörens kvalitetssäkringsdokument ligga till grund för utbildningen, och att de följer den inslagna vägen till ökad högskolemässighet.

Försvarsmakten

- Bedömargruppen anser att utbildningarna inom Försvarsmakten i större utsträckning bör visa hur erfarenhet omvandlas till beprövad erfarenhet. Akademiseringen av vårdutbildningen kan här tjäna som exempel.
- De specifika förmågedokumenterna för officerare ställer för låga krav i förhållande till det generella förmågedokumentet, och i förhållande till Utbildningsinspektörens krav och förväntningar.
- Förslaget till nytt Yrkesofficersprogram är inte högskolemässigt. Det innehåller alltför få generella inslag, alltför få akademiska ämnen, det saknar självständigt arbete och vetenskaplig metod och därtill hörande lärarkompetens.
- Förslaget till nytt Yrkesofficersprogram är en satsning på funktionsspecifik utbildning. Det står i motsättning såväl till en ökad högskolemässighet, som till en modernare och mer flexibel uppfattning av officersyrket, vilket är en nödvändighet i tider av omstrukturering, diversifierad hotbild och internationella åtaganden. Förslaget är inte relevant för de krav som ställs på framtidens officerare som de formuleras i examensmål, av försvarsministern och Utbildningsinspektören. I synnerhet är kraven inte tillräckliga för officerare i internationell tjänst.
- En försvarande omständighet vad gäller uppläggningsen av den grundläggande officersutbildningen är att Sverige, till skillnad från andra länder, endast har en befälskategori. Ett system med skilda utbildningar för officerare med generell inriktning och specialistinriktning skulle lösa officersutbildningen från de delvis motstridiga kraven på högskolemässighet och funktionskompetens.
- De två militärhögskolorna verkar vara medvetna om vilken kompetens som behöver utvecklas för att kunna genomföra den generella delen av officerarnas utbildning. De har dessutom god samverkan med både den civila högskolan och med Försvarshögskolan.
- Den militärprofessionella kompetensen i utbildningen vid stridsskolorna är hög, och det sker där ett intressant utbyte mellan utveckling och utbildning.
- Medvetenheten om vad högskolemässighet innebär och vilken styrning i frågan som krävs, samt vilka kompetenser som behöver utvecklas, varierar mellan de tre stridsskolorna.

Nordisk jämförelse

Norge

I det norska försvaret finns idag två befälskategorier:

- *avdelingsbefäl* som skall täcka behovet av specialistkompetens och erfarenhet på lägre nivå. Denna kategori får tidsbegränsade anställningar i enlighet med försvarets behov, och innehar graderna sergeant till löjtnant. Den övre åldersgränsen för *avdelingsbefäl* är i princip 35 år, men denna kan överskridas om försvarets behov så kräver.
- *yrkesoffiserer* som har utbildning från krigsskolor, från 2005 treårig och med Bachelorgrad i militära studier (se nedan). Denna kategori ges, efter tre års plikttjänst, fasta anställningar med hänsyn till försvarets behov, och innehar graderna fänrik till general.

Den norska officersutbildningen sker på fyra nivåer:

- *Grundläggande befälsutbildning (GBU)*
Befälsskolorna förestår grundutbildningen av befäl, som ger kompetens och erfarenhet att besätta ledar- eller specialistfunktioner på lägre nivå inom försvaret. GBU består av ett års skolgång och ett års praktik på förband, och kan vara kortare om uppgifterna inte kräver annat. GBU ger behörighet att söka vidare utbildning, och att söka tjänst som *avdelingsbefäl*. Befälsskolorna fokuserar på ledarutveckling och grundläggande militära och specialiserade färdigheter utefter försvarsgrenarnas behov. Eleverna rekryteras antingen direkt från gymnasiet eller från personer som gör militär grundutbildning.
- *Grundläggande officersutbildning*
Den grundläggande officersutbildningen bygger på GBU och bedrivs vid de tre krigsskolorna, en för varje försvarsgren, eller på en civil högskola tillsammans med en militär kompletteringskurs, och leder efter tre års studier till Bachelor i militära studier (180 ECTS). Utbildningen ger behörighet till fast anställning efter plikttjänsten, med hänsyn till försvarets behov.

Krigsskolorna ger primärt en yrkesutbildning avpassad efter försvarsgrenarnas behov. Utbildningen innehåller både teori och praktik, och är organiserad på så vis att den tillvaratar både gemensamma och specifika aspekter hos varje försvarsgren. Innehållet är utformat med hänsyn till att det först och främst är *avdelingsbefälet* som skall täcka behovet av specialiserad kompetens på lägre nivå. Detta innebär att den tjänst som följer omedelbart efter krigsskolan inte ensam utbildningens ämnesinnehåll. Krigsskolorna har en viktig uppgift i att påverka den personliga utvecklingen, ledaregenskaperna, attityden och officersrollen.

Utbildningen är koncentrerad till områden med relevans för försvarets primärverksamhet, med militärteori, taktik och operationer, operativ logistik, vapen och annat materiel, ledarskap och pedagogik, språk samt fysisk träning som de viktigaste ämnena. Den omfattar emellertid också ämnen som ger förståelse för försvarets plats i samhället, och för den politiska, folkrättsliga och internationella ramen för försvarets verksamhet.

- *Högre officersutbildning*

Den högre officersutbildningen utgörs av en ettårig stabsutbildning och en ettårig masterpåbyggnad. Utbildningen kvalificerar till anställningar på mellan- och hög nivå inom försvaret, och är försvarsgrensgemensam. Mastergraden ger dessutom tillträde till forskarutbildning. Stabsskoleutbildningen fokuserar på de strategiska och folkrättsliga ramarna för försvaret, militära operationer, militärhistoria och militärt tänkande, samt på planläggning, ledning och genomförande av internationella operationer.

- Dessutom finns Försvarets högskola, som ger utbildning för civila och militära ledare inom områdena säkerhetspolitik, försvarets användning och militärmakt, totalförsvaret samt andra former för civilt och militärt samarbete. Utbildningen kvalificerar för högre ledartjänster inom försvaret.

Finland

I Finland har officersexamen varit högskoleexamen sedan 1970-talet. Den första treåriga utbildningen vid Kadettskolan som lägre akademisk/högskoleexamen, sedan, sammanlagt med den tvååriga generalstabsofficerkursen högre akademisk/högskoleexamen.

Denna uppläggning förändrades till en fyraårig officersutbildning, som godkändes som högre akademisk examen (första examinerade 1995) Generalstabskursen hade ingen direkt motsvarighet men räknades som första postgraduate examen, ungefär licentiatexamen.

Försvarshögskolan (*Maanpuolustuskorkeakoulu, MpKK*) fick ansvaret för hela officersutbildningen när Kadettskolan (*Kadettikoulu, KadK*), Stridskolan (*Taistelukoulu, TaistK*) och Krigshögskolan (*Sotakorkeakoulu, SKK*) slogs ihop 1993 och FHS/MpKK grundades.

Officersexamen delades i två examina i krigsvetenskaper (obs. pluralis): Kandidat i krigsvetenskaper (tre år, 120 poäng eller studieveckor) samt Magister i krigsvetenskaper (fyra år, 160 poäng). Första magistern examinerades 2005. Doktor i krigsvetenskaper blev en fristående examen, dock är generalstabsexamen förutsättning för doktorsstudier. Detta kommer sannolikt att förändrats så att alla med högre akademisk examen, alltså även civila, kan antas till programmet.

Från och med hösten 2006 börjar officersutbildningen Bologna-anpassas; Kandidat i krigsvetenskaper tre år, 180 ECTS poäng samt Magister i krigsvetenskaper + två år, + 120 ECTS poäng, sammanlagt 300 ECTS poäng. De

flesta officerare skall tjänstgöra i några år mellan examina, och alla kommer inte att bli godkända för att fortsätta till magisterstudierna.

Ämnen som studeras är indelade i fyra huvudämnen: krigskonst (innehåller tre discipliner: taktik och operationer, strategi, militärhistoria), militärpedagogik, ledning, militärteknik. Av dessa fyra huvudämnen måste varje kadett välja ett huvudämne (60 ECTS + C-uppsats), ett långt sidoämne (60 p), de två andra sidoämnena läses med 15 respektive 5 poäng, även detta enligt individuellt val.

Stabsofficerskursen/stabsofficersexamen (ca. ett år) har hela tiden varit en fristående ("yrkes") examen. Den har dock varit en förutsättning för fortsatta studier på generalstabskursen.

Alla program och kurser vid FHS är poängsatta och därmed i princip godkända på andra högskolor eller universitet.

FHS lyder under Försvarsmakten, och personalchefen vid Huvudstaben är rektorns närmaste chef. Detsamma gällde vid de tidigare självständiga skolorna. Arrangemanget hindrade inte officersexamen att vara en högskole/akademisk examen.

Man måste konstatera att det vid sidan av en akademisk officersutbildning och högskoleutbildade officerare i Finland funnits ett annat befälsyrke, institutionsofficerare. Deras utbildning (ca. ett år, följd av tjänst några år, och därefter ca. ett år till, sammanlagt två och ett halvt år) fokuserade på mer specifika kunskaper inom *en* försvarsgren och inom *ett* vapenslag. Utbildningen är numera nedlagd, men yrkesgruppen kommer att existera inom finska försvaret ytterligare ca. 15-20 år. För att utföra mer specifika uppgifter började man först utbilda korttidsanställda officerare (med ett års utbildning och 5 till max 10 års anställning) och numera så kallade specialister.

Det är också viktigt att komma ihåg att reserven i form av reservofficerare, reservunderofficerare och manskap fortfarande har en stor och viktig roll i finska förband, både i krigsorganisationens förband och i förband avsedda för internationella insatser. Jämfört med Sveriges 31 500 kan Finland mobilisera 350 000 man för sina kris- och krigstidsförband.

